

KNJIŽEVNE NOVINE

LIST ZA KNJIŽEVNOST, UMETNOST I DRUŠTVENA PITANJA

NOVIH STO KNJIGA BIBLIOTEKE „REČ I MISAO“

KAD JE 1959. godine pokrenuta biblioteka „Reč i misao“ prihvaćena je kao gotovo revolucionaran poduhvat u našoj izdavačkoj delatnosti. U vreme kad je sve više počelo da se govori da je knjiga skupa i da visoke cene predstavljaju jednu od osnovnih prepreka za prodor knjige među čitaocu, izdavačko preduzeće „Rad“ pokrenulo je biblioteku čiji je osnovni cilj bio da po pristupačnoj ceni pruži bogat izbor dela iz svetske i domaće literature svima onima kojima je knjiga bila ne luksuz već potreba. U broširanom povezu, po veoma pristupačnoj ceni od 150 dinara, stotinu prvih knjiga iz biblioteke „Reč i misao“ našle su širok krug čitalaca i, tako reći, nametnule se kao veoma dragocen fenomen naše kulturne svakidašnjice.

U ovom trenutku kad sudbina knjige, a naročito sudbina ještine knjige, ponovo postaje tema mnogih zabrinutih razgovora, pojave novih stotina knjige biblioteke „Reč i misao“ deluje i kao nadja i kao ohrabrenje. A pre svega kao prijatno saznanje da dobro i ještina knjiga nalazi svoje čitaoce i postiže određene, sasvim pozitivne komercijalne rezultate. Kad se ovo kaže potrebno je podsetiti se činjenice da je dve stotine knjiga biblioteke „Reč i misao“ štampano u tiražu od 10 miliona primeraka i da su neke knjige doživele i po 6 do 7 izdanja i dostigle tiraž od 40.000 primeraka. Može se slobodno reći da nema kuću, da nema biblioteku u kojoj knjige iz ove edicije nisu našle svoje mesto...

Univerzalna po svom karakteru, biblioteka „Reč i misao“ nudi čitaocu bogat izbor romana, pripovedaka, kritičkih, eseističkih, filozofskih i dramskih tekstova. Snabdevene kratkim informativnim pogovorom o piscu i delu, ove knjige su postale i praktičan izvor saznanja o tokovima i pojавama svetske i jugoslovenske književnosti. Premda je obim knjiga koje su mogle da se uklape u konceptiju biblioteke bio sveden na prosečno 180 strana, što je, nesumnjivo, stvaralo izvesne teškoće pri sastavljanju izdavačkog plana, ne bi se moglo tvrditi da ovo predstavlja veliki hendikep biblioteke u celini. S jedne strane ova čisto tehnička smetnja omogućila je da se obimnija dela štampaju kao dvobroj i ipak nadju svoje mesto u okviru biblioteke; a s druge strane povećavan je fond naše prevođne literature pošto su objavljivana ona dela za koja se ranije izdavači nisu interesovali.

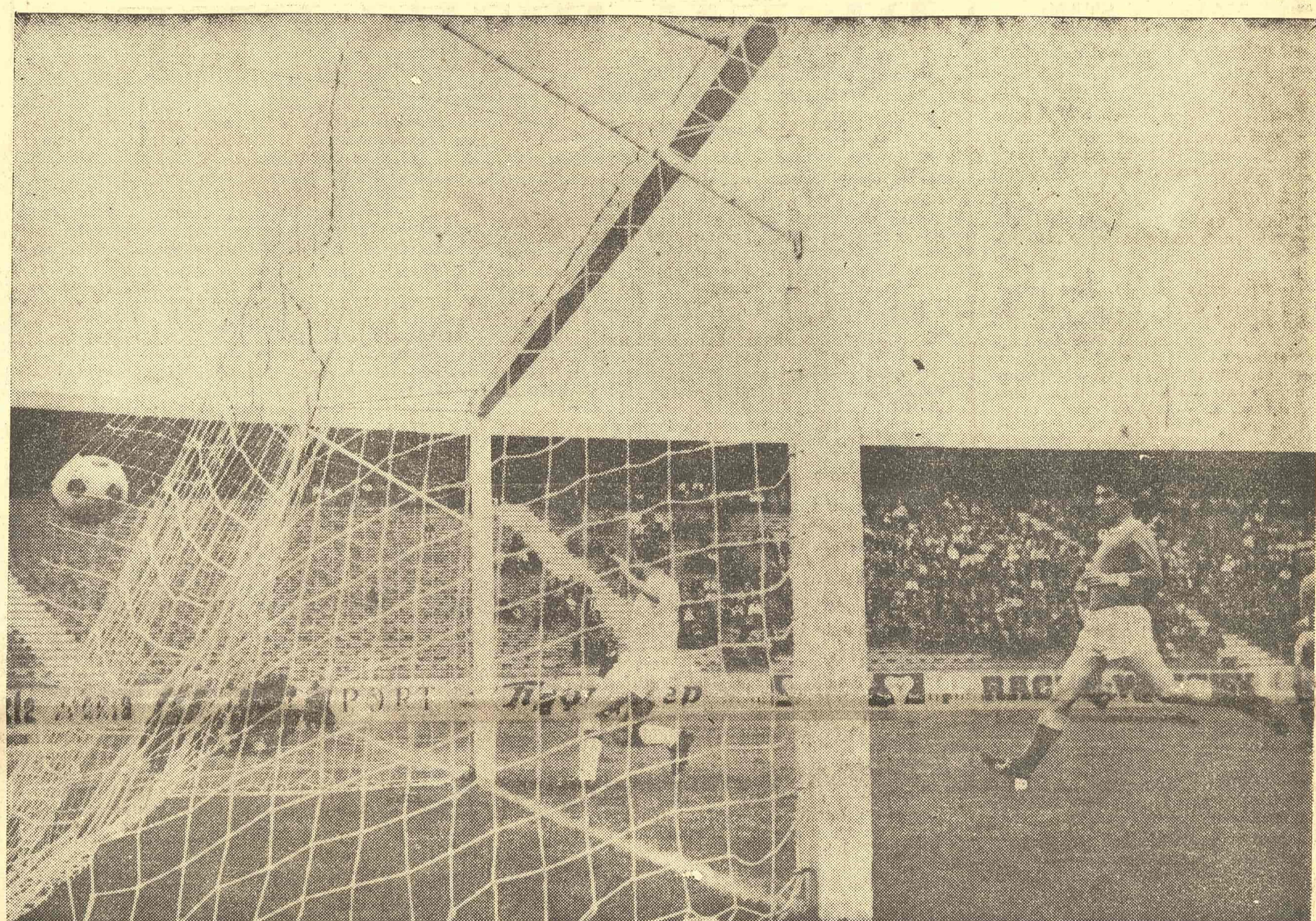
Prilikom sastavljanja plana edicije vodilo se računa da se pored klasičnih pisaca, do čijih se knjige može da dođe i u drugim izdanjima, objavljaju i knjige autora koji ranije nisu bili prevodeni ili dela koja kod nas ranije nisu bila objavljena. Nesumnjivo je da će, zahvaljujući popularnosti biblioteke, mnogi strani i kod nas ne dobro poznati pisci naći svoje čitaocu. Stoga je šteta što izdavačkim planom nisu bile obuhvaćene dve ili tri knjige domaćih, mlađih, nedovoljno afirmisanih a darovitih književnika koji bi, u okviru ove biblioteke, daleko lakše prodrići do čitalaca i zasluzeno stekli svoju publiku.

Iskustva izdavačkog preduzeća „Rad“ pokazuju da se kod nas još veoma malo učinilo za prodor knjige među čitaocu i da postoje mnogi načini da se to učini. Tako je, na primer, samo za pola godine u jednoj akciji, koja se svela na to da se radio-televizijskim preplatnicima sa teritorije SR Srbije posalje reklamni prospect edicije „Reč i misao“ sa pozivom da kupe knjige koje ih interesuju, naručeno knjiga u iznosu od 24 miliona dinara. A knjige su se, po red tega, prodavale preko akvizitera, knjižara i novinskih oglasa. Isto to učinjeno je na teritoriji SR Hrvatske i u periodu od 10 meseci realizovano je 41 milion i 300 hiljada narudžbi, jer teren ranije, nije bio tako dobro „obrađen“.

Novih sto knjiga koje, sve zajedno, polaze u svoj pohod među čitaocu biće za 100 dinara skuplje od prvih sto. Međutim, cena od 250 dinara još uvek je veoma niska i sa sigurnošću se može pretpostaviti da ovo poskupljenje neće mnogo uticati na prodaju, pošto će knjige biblioteke „Reč i misao“ i dalje biti najjeftinije u zemlji. Ovaj put pored crvenih, broširanih korica koje su postale neodvojivo povezane sa ovom edicijom, u knjižarskim izložbama pojavile su se iste knjige u plavim kartonskim koricama. Time su zadovoljene molbe onih čitalaca koji su remek-dela svetske i domaće književnosti hteli da imaju u tvrdom povezu, a po ceni pristupačnijoj od uobičajene. Ove knjige se prodaju po 500 dinara i čitaoci će, prilikom kupovine, moći da biraju da li će ještini naći skuplju jeftinu knjigu.

U svakom slučaju biblioteci „Reč i misao“, koja je postala kod nas sinonim dobre i ještine knjige, treba poželeti dug život. U to, međutim, ne treba ni sumanjati jer ono što se radi sa ljudavlju, umetnošću, dobrom voljom i znanjem ima sve preduslove za uspeh.

sportske AFERE ili društveni skandal

15 DANA aktuelnosti

„UNUTRAŠNJE REZERVE“

JEDAN OD elemenata ekonomskih reforma koja je u toku insistira na maksimalnom korišćenju svih postojećih privrednih i neprivrednih potencijala. Kratko rečeno: poziva na štendnu i racionalizaciju radne i umne snage, materijala i vremena.

Nekome od političkih ili privrednih rukovodilaca, koji imaju smisla za konstruisane pojmove, došlo je u pamet da se suština kretanja ka domaćinskom, strogom ekonomisanju može označiti rečima „unutrašnje rezerve“, tj. rečima „nalaženje unutrašnjih rezervi“.

A mi smo se, sad svi, uhvatili za tu reč. O „unutrašnjim rezervama“, i – gotovo – ni o čemu drugom, raspravljaju i pozvani i nepozvani, i zainteresovani i nezainteresovani, osnovac i baka podjednako kao i pravnik i inženjer.

Tako je bilo i ranije. U referatu, u diskusiji, nekome dove reč, sklizne s vrha jezika, reč često ružna, često nimalo prikladna („zarcati“, „cementirati“, „s ovog aspekta“, „s onog aspekta“), sklizne, poleti i poče da kola okolo-nako, do besvesti. Ne bude članaka, ne bude govor, ne bude ljubavne izjave bez nje. Duže ili kraće vreme tako, pa kako je došla, tako i prode. Mnogo buke, a kad pogledaš – stvar ni oko šta. Procesi koje označava (ili treba da označava) spavaju, a ona ta volješnica reč, kao njihov nemiran san, leprša i

zvecka, dok ne izanda. A kad umre, umre s njom i proces koji jedva da počeo da živi.

Toga se bojim i sad. Da sve ne ostane na frazi. Previše je te reči u upotrebi, da bi namere svih, koji se njome služe, bile jasne i časne. Ona već počinje da biva skrivalica za ujdurme i poštapalica za falsifikacije i neodgovornosti svake vrste. Sutra će, pak, biti izlizan novčić za ještina nadmudrivanja.

Dolazimo, dakle, u opasnost da sasvim, nemilosrdno i umešno, (kako već vrlo dobro znamo), iscrpimo sve „unutrašnje rezerve“ pravog stanja stvari. Poješće, po običaju, vuk magarca, a neće se videti ni da ga je, ni kad ga je – pojeo. (D. S. L.) ■

REČ O „SLUHISTIMA“

POSTOJE kod nas intelektualci koji je popularno zovu „sluhisti“. Oni slušaju šta drugi pričaju, pa posle, privatno ili javno, prepričavaju ono što su čuli. Naravno, to što su čuli nije uvek tačno, jer drukčije se priča u veselom društvu a drukčije treba pisati uz neophodnu dokumentaciju. Ali njima to ništa ne smeta — oni pišu i čak druge poučavaju.

Nedavno je u članku „Jedna sedmica sa knjigama“ u jednom velikom našem listu Milovan Danolić

tvrdio da je u toku jedne sedmice pročitao ili čitao ni manje ni više nego šest knjiga od četiri pisci, a od toga četiri knjige na francuskom jeziku. Ali nije samo ovaj podatak neuvjerljiv; neuvjerljivo je i ono što je on napisao o tim knjigama.

Danolić najpre piše o Sartru: „Tih, neprimeničeno, treću godinu već, gomilaju se tomovi Sartrovih „Situacija“. Nije dakle ni čuo da je prva knjiga „Situacija“ izšla iz štampe gotovo pre dve decenije: 1947. godine, a za osamnaest godina već, gomilaju se tomovi Sartrovih „Situacija“. Nije dakle ni čuo da je Sartr rekao u „Situacijama“ (i kod nas!) da o tome nijedna bibliografija ne može da pruži tačna obaveštenja.

Druge delo o kome Danolić piše jeste popularna knjižica Linkolna Barneta „Ajinštajn i svemir“. O tome Danolić kaže: „Pod tim imenom je, svojevremeno, Lincoln Barnett objavio popularizovani rezime Ajnštajnovih rezultata, koji nam je sada ponuden u dobro uređivanoj kolekciji „Ideje“. Tu kolekciju izdaje pariska izdavačka kuća Galimar i Danolić govori o francuskom izdanju ove knjige iz 1964. godine, mada je, sa mnogo više razloga, o njoj mogao da piše 1956. godine, kada nam je istu tu knjižicu „ponudilo“ na srpskohrvatskom jeziku izdavačko preduzeće „Kultura“ iz Beograda.

Treće delo na koje se Danolić osvrće jesu Paskalove „Misli“. Ako ni ova knjiga nije nova za našu publiku dobro pozajme, na ovom festivalu su izvedene i drame Fransoa Paliara („Ružni snovi“), Mišela de Gelderoda („Tri slepca“), Džemsa Bruna Lajna („Trougao“), M. Šizgala („Tigar“), Žanin Vorms („Mačak je mačak“), Pjera Griparia („Božanstvena farsa“), P. Pavelkića („Ulica Feniks“) i druge. Pojedine predstave prevazilaze súđenje uobičajenih scenskih izvedbe.

Najzad, Danolić iskreno priznaje da za vrednog i zaslужnog srpskog biologa, publicista i književnika Dobroslava Ružića, čiju knjigu u izdanju „Nolita“ prikazuje, ranije nije ni čuo.

To su razlozi zbog kojih ovaj napis, iako nije karakterističan za Danolića, pokazuje kako izgledaju informacije i tumačenja pisaca koji se isuviše uzdaju u ono što su samo čuli.

A. M.

EVROPSKI POZOŘIŠNI AMATERI U ZAGREBU

PETI internacionalni festival studenčkih pozorišta, održan u Zagrebu od 4. do 11. ovog meseca, okupio je preko 400 učesnika iz mnogih evropskih zemalja – iz Sovjetskog Saveza, Mađarske, Rumunije, Poljske, Čehoslovačke, Grčke, Turke, Italije, Francuske, Belgije, Švedske i Engleske. Nagrade za najbolje predstave dobiti su članovi rumunske univerzitetske grupe iz Bukurešta sa komadom Aleksandra Mirodana „Gospodar oblasti duša“ i stokholmski studenti sa komadima Sandra Kem-Oberka „Prazna šoba“ i „Obrazovani ljudi“.

Pored komada Gogolja, Domonovića, Brehta, Pirandela, Balzaka, Mrožeka, Sofokla, Ruževića, koje naša publiku dobro pozajme, na ovom festivalu su izvedene i drame Fransoa Paliara („Ružni snovi“), Mišela de Gelderoda („Tri slepca“), Džemsa Bruna Lajna („Trougao“), M. Šizgala („Tigar“), Žanin Vorms („Mačak je mačak“), Pjera Griparia („Božanstvena farsa“), P. Pavelkića („Ulica Feniks“) i druge. Pojedine predstave prevazilaze súđenje uobičajenih scenskih izvedbe.

Nastavak na 2. strani

15 DANA

Nastavak sa 1. strane

nja — mjužik-hol koji je Dadov iz Beograda pokušao da napravi od Seksipirove komedije „Mnogi buke ni oko čega“, kabaretski program „Čekanje na Agatu“ studenata iz Ostrave — a neke su proizlazile iz čistih eksperimentalnih traženja: jednočinke F. Paliara i M. de Gelderoda u izvođenju univerzitetske grupe iz Bristol-a koja prihvata konceptciju pozorišta surovoštiju Antonina Artoa. Kvalitet mnogih predstava bio je na najvišem profesionalnom nivou i po tome bi se ovaj festival mogao označiti veoma u-spelim.

S. VI.

MAJEROV STAN

NAVRŠILO se šezdeset i pet godina od rođenja zagrebačkog pjesnika Vjekoslava Majera. U povodu te godišnjice priredio sam u Narodnom sveučilištu grada Zagreba (sa Tomičićem) skromnu akademiju, a poslije toga osvanuli su napisni „Večernjem listu“, „Književnim novinama“, pa u „Telegramu“, a bilo je nešto i na radiju. Televizija je preuzela „Fulira“ koju je izvanredno usplo, a otkupljen je već i Majerov „Očenasek“. Na pomenutoj akademiji Majer je dobio cvijeće od Narodnog sveučilišta, vijenac od prijatelja kazališta (!), cvijeće i dvije boce votke (!) od Društva književnika Hrvatske. Ta akademija data je fragmentarno i u emisiji na TV „Jučer, danas, sutra“. Prividno, Majerova godišnjica dosta je proslavljenja i Zagreb se — kao — odužio svom najautentičnijem pjesniku, pjesniku „Plinske laterne“, pjesme „Moj otac i ja“ i dr. te autoru mnogobrojnih zagrebačkih feljtona. Prividno, velim, jer Majerova situacija nije nimalo ružičasta. Podstičem zato preko „Književnih novina“ zagrebačku javnost (i ne samo zagrebačku) i Društvo književnika Hrvatske na dopis koji smo mu (Zlatko Tomičić i ja) uputili 21. travnja ove godine i u kojemu stope slijedeći prijedlozi:

da se upravni odbor DKH angažira oko izdavanja „Izabranih pjesama“ Vjekoslava Majera jer on do danas tukve knjige nema (!) — a ono je izdavanje „Zore“ jedna površna književna brošura nije knjiga kakvu predlažemo. U „Pet stoljeća“ je samo nekoliko pjesama uz prozu. Pri tome je naročito važno da Majer u što kraćem roku potpiše ugovor za takvu knjigu i dobije oveću akoncičiju;

— da upravni odbor DKH uputi prijedlog svim zagrebačkim izdavačima da zajedničkim snagama (i sredstvima) izdaju „Sabrana djela Vjekoslava Majera“. Pri tome je također osobito važno da Majer što prije dobije ugovor i oveću akoncičiju jer je potrebno da za život a ima od toga odredene materijalne koristi;

— da upravni odbor DKH oformi komisiju koja će pogledati Majerov vlažni sobičak i zatim da delegacijski DKH ode u Gradska skupština — ako je potrebno — dalje.

Nisam upućen u to u kojoj je fazi „briga za Majera“, ali znam da je Majer u sve težoj situaciji u pogledu stana. U podstanarskoj sobi na Ilirskom trgu sa svojom suprugom Zorkom on je toliko stješnjen i ugrožen od vlasnika stana da — doslovno — ne smije ni glasnije govoriti. Uvjeta: za rad nemam nikakvih a mogao bi još mnogo svome Zagrebu — kari i do sada — dati.

Ne znam, nadalje, što službeni forumi misle o Majeru, ali poznajem njegovu stvarnu pjesničku vrijednost i znam da on ostaje u kulturnoj historiji ovoga grada kao njen integralni dio. Čudio sam se stoga što nikakvo priznanje ni otkud sa službenog mesta ovom pjesniku nije iskazano. A dotele: jedan Robić bio je odasvud obasut svim pažnjama uz svoju 20-godišnjicu pjevanja (!).

Treba samo kratko vrijeme biti u njegovu društvu i vidjeti koliko ga Zagrepčani poznaju, poštuju i vole a, istovremeno, praktički, nitko za nj ne mari; Majer je prisiljen da živi onako kako ne bi htio, i kako ne bi živio da nije toliko skroman i pošten. On ponekad ruča od prodane knjizice, u vlastitoj nakladi štampane zbirke zagrebačkih feljtona.

Grade, grade, izdao si svoga pjesnika. Koga će onda voljeti?

Mnogo je, premnogo brige o mlađima. O onima o kojima još ne znamo što su i što će biti.

A Majer je pjesnik. Pravi.

Ali to nikoga ne uzbudiće.

Berislav NIKPALJ

— SAMO KOD NAS U VAVILONU SVAKI PESNIK KOJI ŠKRABA PO CIGLAMA MOŽE POTOM DA PODIGNE SEBI KUCU.

Na marginama ŠTAMPE

PIŠEM, PIŠEŠ, PIŠE...

Radio-reporter i „Ekonomika politika“

POSTOJI jedan reporter Radio-Beograda koji već više godina vodi takozvanu društvenu hroniku. U toku petnaest ili dvadeset minuta, koliko obično traje njegova emisija, on u obliku reportaže, dakle u svima pristupačnom obliku, ispriča ovaku ili onaku zgodicu iz našeg svakodnevnog života. Istini za volju, treba reći da on redi pise i priča o „zgodicama“, a češće o „nezgodicama“, odnosno o ozbiljnim nezgodama i nevoljama našim društvenim koje nam život naš zagonjavaju, i to sasvim ozbiljno ponekad. Mali čovek takozvani — jer, izvinite, postoje i takozvani mali ljudi u ovu zemlju! — predmet su najčešće njegove pažnje i ljubavi. Od malih i običnih ljudi on zato dobija izraze nepodeljenih simpatija. I s pravom, jer društvo na njima, tim malim ljudima, i počiva, sve ono što njih, te male ljudi, tiši i muči — društveno je zlo. To je, međutim, jedna strana medaile. Druga strana medalje je da taj reporter, taj društveni radnik — jer on časno i pošteno, s proverenim činjenicama i argumentima, obavlja jedan itekako koristan društveno-politički posao — svaki čas trčka u sud, jer ga „nepravedno“ žigani u njegovoj društvenoj kritici, dosad srećom bezuspješno, pokušavaju da oklevetaju kao — klevenika.

Nedavno je taj reporter (uostalom, recimo njevovo puno i pravo ime: Živorad Mihajlović) pisao o takozvanoj vlasništvo manjima koja je, kao kakva pošast, zahvatila mnoge naše ljudi i sugradane. U reportaži „Sve se to zna“ Mihajlović je, ne bez gorgičine i ironije, navodeći sasvim konkretnе primere iz svog iskustva s letovanjem, pisao o raznim novopečenim vlasnicima vila i takozvanih vikend-kucica (u stvari često vrlo unosnih kuća za izdavanje, dakle za rentu, dakle za rentiersko „gazdovanje“) koji su, na obali Jadran-a, pored plaveva priobalnih, ogradiili i samo more, zabranjujući pristup svima i svakome na njihove „privatne“ plaže!

S pravom se Mihajlović, u svojoj reportaži, zapitao: „Pa dobro, ljudi, ako su kuće privatne, zar je i more neće privatno vlasništvo?“

S pravom se Mihajlović, još, zapitao hoće li neko i nekad stati na put ovog epidemije vlasništva manjima koja razjeda i razara moral, očigledno, ne samo pojedincima, nego i čitavog društva.

Reakcija „socijalističkih“ rentijera na upozorenja Mihajlovićeva javno još nije poznata. Može se samo pretpostavljati kakva je bila, ili kakva bi mogla biti. Ali su se zato javili njihovi samozvani advokati, i to sa strane sa koje bi se, prema logici socijalističkog moral-a, najmanje mogli očekivati.

Pojavio se jedan od nepotpisanih komentatora u broju od 4. septembra „Ekonomike politike“. Pojavio se i — bedno demagoški podmetnuo Živoradu Mihajloviću nemoguće simplifikacije u-mesto stvarnih i razložnih primedbi i argumenta. Tobež Mihajlovićeva kritika podseća na „vreme kada se s podozrenjem gledalo na svakog ko ima još koje odelo sem jedinog“; da ne daje nikakvo rešenje kako da se osuđeti za zla stvar, vlasništvo-manjije; da verovatno „treba srušiti vikend-kucice da ne narušavaju lepotu naše divljine i skrštenih ruku tražiti investicije i čekati paviljon-hotele s menzama da bismo u njima podjednako uživali blagodati mora“; da su pobornici ovakve kritike — poklonici fjake. Itd.

Očigledno, fjaka je za vreme leta dobro zahvatila ekonomske razum komentatora „Ekonomike politike“, kad ovako divno „ekonomski“ razsuduje, jer on, na kraju svog rezonovanja, pobedno zaključuje da je nevolja u tome što takvih „preduzetnih“ ljudi (odnosno „socijalističkih“ rentijera) u našoj sredini nema više. Kao da je neko protiv zakonitog privredivanja, i kao da je reč u kritici Živorada Mihajlovića bila o poštenim trudbenicima ove zemlje, a ne o špekulantima najcrnje vrste koji, bez rada, žive — od tudeg rada!

Jednom ozbiljnom listu kao što je „Ekonomika politika“ ovakva blamaža zaista nije bila potrebna.

T.

Casovničar — ignorant

U NAJNOVIJEM broju „Telegrama“ (od 10. septembra) izvesni Aleksandar B. Kostić, dopisnik iz Beograda i autor stalne „Telegramove“ rubrike „Beogradski časovnik“, objavio je svoj redovni dopis i u njemu jednu ignorantsku dezinformaciju, koja utoliko više začuđuje što je, i pored urednika i redaktora „Telegrama“, našla mesta na stranicama lista koji s „Književnim novinama“ već nekoliko godina održava prisne drugarske kontakte i učestvuje u zajedničkom razmatranju mnogih aktuelnih i važnih pitanja našeg kulturnog i društvenog života.

Lamentirajući o tome čega u Beogradu danas ima premašto, ili nema uopšte, „beogradski časovničar“ A. B. K., ovako obaveštava čitaoca „Telegrama“:

„Puni su nam kiosci štampe, mnogo je izdanja sa skromnim tiražima. Međutim, u Beogradu nema lista kakvi su Odjek, Polja, TT, Telegram. Umesto „ugašene“ revije Danas, čiji se kompleti čuvaju i danas rado prelistavaju, bez obzira na neke promašaje, danas je velika neprijatna i vapeća praznina.“

Ne ulazeći u to da je „Telegram“ kao dopisnik iz Beograda mogao da angažuje nekog malčice do-bronomernijeg i objektivnijeg čoveka, čudno je (najblaže rečeno) da redaktori „Telegrama“, dopuštaju da se u njihovome listu kao tobož objektivne informacije objavljuju ignorantski napisi koji, primenjujući dobro poznati i više puta isprobani metod prečekivanja „Književnih novina“ i njihovih pojedinih akcija, ne doprinose ni upoznavanju zagrebačke čitalačke publike sa stvarnim stanjem u kulturnom životu Beograda, niti pak učvršćivanju međusobnih veza dva lista, koji se u istoj zemlji već godinama nalaze na istome poslu i suočavaju sa istim problemima dezinformisanja kulturne javnosti i korišćenja različih sredstava i tribina u spletkařenju i zametanju zle krvi.

Psovači

U „BORBI“ od 12. septembra ove godine, Aleksandar Vučo je objavio članak pod naslovom „Psovke“, koji zasludiće da bude preštampan u gotovo svim našim listovima. Uzakujuci na jednu pojavu koja sve više uzima maha ne samo među omladinom, o čijem leksičkom bogatstvu u međusobnim kontaktima na beogradskoj „štafti“ piše nego i među intelektualcima i tzv. kulturnim svestom, Vučo postavlja i jedno pitanje na koje bi svakako trebalo potražiti odgovor.

„Sudeći po odlomcima razgovora, koji u glasnim buljicima paraju uši prolaznika, teško je ne konstatovati da su mnogi od tih svakovečernjih korzoaških mladića i devojaka konačno u sebi razorili mozaik ljudskog govora zamenjujući ga psovkom u svom svetu samo jednog jedinog glagola. Natažio je tako u njima jedan jedni nadomestak za sve ono što se govorom može izraziti iz orbita ljudske radosti i tuge, ljubavi i mržnje, želje, čežnje i nade, snova i jave, jadan „erzac“ i značajnog i beznačajnog što čovek čoveku može i treba da kaže. Psovkom se dočeka prijatelj ili poznani posle dugog nevidanja, psovkom se izražava ushićenje ili razočaranje posle filma ili utakmice, posle putovanja ili letovanja, posle položenog ili nepoloženog ispita, psovkom u svim glagolskim oblicima i varijantama tog jednog jedinog glagola prepricajući se ljubavni uspesi ili porazi, opisuje se devojka koja se voli, želi ili prezire, sloboda u kojoj se stanuje ili ne stanuje, žed i glad, i humor, i bol...“

Nema sumnje da ovakve uškopljene, gotovo onomatopejske govorne komunikacije, predstavljaju anomaliu u našem društvenom životu i ozbiljnu kočnicu napornima naučne lingvistike da sa svojim srednjim disciplinama, od psihologije do akustike, obogate naš jezik. S druge strane, ni od naših književnika, ma koliko pojedini bili širokogrudi i oslobođeni normativizma, konformizma i lingvističkih predrasuda, ne može se očekivati da će iz psovki posle dugog nevidanja, psovkom se izražava ushićenje ili razočaranje posle filma ili utakmice, posle putovanja ili letovanja, posle položenog ili nepoloženog ispita, psovkom u svim glagolskim oblicima i varijantama tog jednog jedinog glagola prepricajući se ljubavni uspesi ili porazi, opisuje se devojka koja se voli, želi ili prezire, sloboda u kojoj se stanuje ili ne stanuje, žed i glad, i humor, i bol...“

Brigo moja, predi na drugoga

U SARAJEVU se ovih dana održava kongres jugoslovenskih slavista koji je svoju prvu sednicu posvetio istoriji jugoslovenskih književnosti. Prema pisanju dnevnih listova, a na osnovu podnetih referata i koreferata, kao i diskusije, konstatovan je da za ovako obiman posao nedostaju „samo“ sledeće stvari: kritička izdanja pojedinih pisaca, pouzdane bibliografije, monografije ili pojedinačne studije o važnim pojavama u našim književnostima (bilo da se radi o čitavim periodima ili samo o pojedini pismima). Univerzitetski centri, kaže se dalje, ne raspolažu dobro opremljenim bibliotekama za ovakvu vrstu posla, a kontakti među fakultetima vrlo su slabii. Uza sve to, pored različitih shvatanja i koncepcija o tome kako treba da izgleda buduća istorija književnosti, koncepcija koja su normalne i razumljive dok se kreću u našim okvirima, kod pojedinačne se pojavitju — kaže izveštaj „Politike“ — „čak i „strasti koje nemaju veze s naukom“.

I sve to, i još mnogo što-šta drugo, iznose pred našu javnost niko drugi nego oni ljudi koji, u većini, evo, već punih dvadeset godina sede na našim univerzitetima i fakultetima, baveći se profesionalno naučnim proučavanjem književnosti.

Ako ovako nastave, nadajmo se da će, u toku sledećih dvadeset godina, ipak uspeti da razbistre pojmove i shvatanja o tome kako vam je istojava književnosti potrebna. A dotele ćemo kao i dosad, po onoj narodnoj: „Brigo moja, predi na drugoga!“

ŽIVOT OKO NAS

Onako, uzgred

Ljubiša MANOJLOVIĆ

SUVIŠE O SUVIŠNIMA

IZ NAPISA u „Borbii“ od 8. septembra (Fahrija Jovanović: „Prekobrojni radnici“) saznaјemo da se samo u jednom vojvodanskom preduzeću o takozvanim kriterijumima za utvrđivanje viškova radne snage raspravlja na 28 sastanaka radnih jedinica.

Iznoseći napolje one radnike koji na tolikim konferencijama padaju u nesvest izgleda da bi se ovakva preduzeća najlakše mogla osloboditi viška. Samo, razume se, stvar nije tako jednostavna.

Veoma je očigledno da smo se mi već na prvim koracima privredne reforme, bar što se tiče broja uposlenih, uplašili njenog doslednog sprovođenja. Ne znam koliko smo i na kojim „nivoima“ spremni da priznamo, ali u svakom slučaju dobro je što se to dogodilo. Uvek hvalimo hrbrost; ponekad ispadne prihvatiči i kukavičuk.

Nisam za Alaj-begovu slamu; svakako sam i ja za računicu u privredi. Ali, čim su živi ljudi jedan od brojeva, hladna ekonomika začas može da prevazi, pa da tačna računica ipak ispadne pogrešna.

Da li smo bilo koji od svojih velikih društvenih interesa dosad ostvarili bez narodnog oduševljenja, da li obnovu, da li izgradnju?

Samo uz narodno oduševljenje možemo, znači, ostvariti i reformu.

Medutim, ne bi imalo smisla da narodno oduševljenje za reformu zasad uzimamo kao govoru činjenicu. Tu činjenicu tek treba stvoriti. Kako to, to nije lako ni reći, a kamoli uraditi.

Šta mi u ovom trenutku činimo? Razgovaramo nimalo vedro; vodimo čak vrlo mučne razgovore. Najviše razgovora o višku radne snage. Javi se čak izraz — suvišni. Ta reč — suvišni (suvišni ljudi?) — uleti čak i u naslov novina. Umesto neophodnog nam oduševljenja, u dušu prodire zebra

TUMAČITI POEZIJU oduvek je bio sumnjiv posao. Danas, za to su jedino, naivno, spremni profesori i propredvičari. A oni mogu samo „red po red“ i tako, do onoga što se znalo i pre: da je pesma celina i da ima svoje zakone. Mene, pak, zakoni ne zanimaju. Hoću da znam, kakvo je bice pesma, od kakve je materijalne i duhovne strukture sastavljena, kako utiče, kakva istruktura nudi. I to odredena pesma, pesma velikog pesnika. Uz to, konkretno usmerena. „Mlađici su, piše Crnjanski, u XVIII veku ispišivali život, u XIX su ga kritikovali, a u XX su ga prezeli, i traže, mesto njega, nove i dublje prostore“. Mlađicima su upućene ove poeme, njima posvećene. Mlađicima koja traže zamenu za život i koji su umorni. Biti umoran mlad čovek? Znači da se u svetu dešava (ili desilo) nešto razorno, opasno i gadno, nešto antizivotno, i, istovremeno, da je to nešto, baš takvo, neodređivo i nedokučivo. Ali mladog čoveka u sebi, uprkos stravi koja otrežnjuje, Crnjanski je najbolje aktivirao: nije ga zadražao u dubini onoga što traži, nego ga je pustio još dublje.

Vidim, „Stražilovo“ je napisano 1921. godine, „Srbija“ 1925, a „Lament nad Beogradom“ 1956. Napisani u nekom drugom vremenu, u nekim tedium prostorima. Kao odgovor na nesredenošt i zverstvu opštetočevackog, univerzalnog značenja. (Zar je potrebno podsećati na sve, pakleno a stvarno, što se dešava u svetu i u ovom zemlji od 1848. godine, preko 1871, 1914. i 1917, do 1941. i dalje, do danas, kad se, u ovom času, svirepošću neistrošivog mehanizma, dešava još jedna, milijardita, vojnička sahrana: „Napred muzika, zatim jedan poluvod pešadije, pa mrtvac, čiji je sanduk pokriven crno-žutom zastavom Habzburga, a za sandukom na lafetu, ja, kao predstavnik ošalošćenog veličanstva. (Bolnici su pune i mrtvaca je mnogo, a porodice često ne mogu na vreme da stignu, pa predstavljam, katkad, i ožalošćenu porodicu. Oca, ili majku, ili decu.) Na groblju moj narednik okreće poluvod paradno, a zatim, poluvod, plotonum, odaje poslednju počast, mrtvacu. Zatim primam raport, salutiram, i vraćam se, za idućeg, u bolnicu. A pošto u bolnici, kad uvrnu, sve vojnike seciraju, često, dok za sandukom koračim, vidim kako iz sanduka polako krv i voda kapaju u pršinu.“)

II

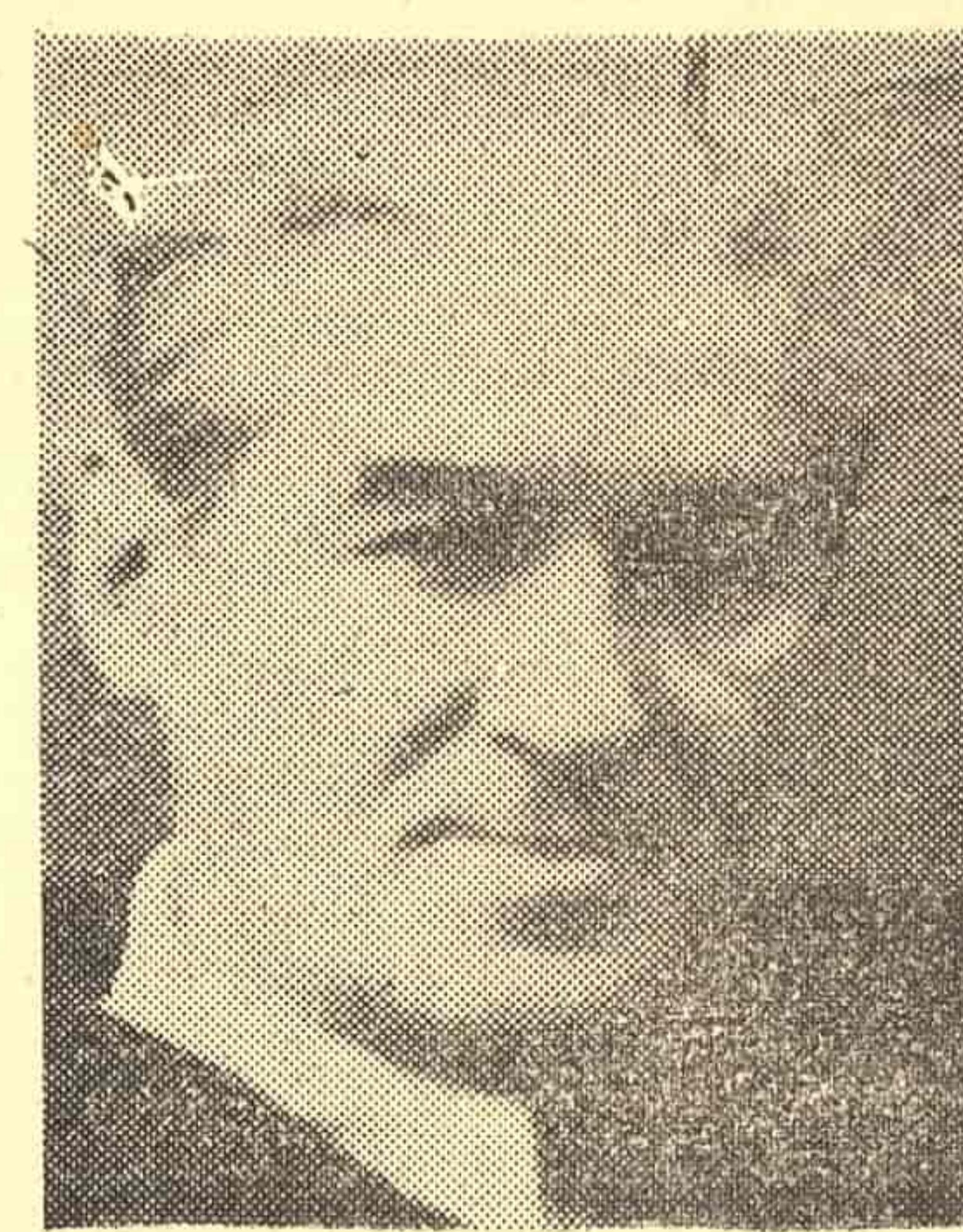
Zivot se ne da uloviti ni u kakve zamke, niti strpati u bilo kakve kalupe. Više no čudo,

O ROMANU „Vreme čuda“ Borislava Pekića u književnim krugovima govorilo se kao o romanu koji će značiti otkrivanje novog romansierskog talenta i koji će predstavljati vidan doprinos srpskom romanu. Zeleo bih odmah da kažem da su se ova predviđanja ispunila. Njegovom pojmom srpski roman dobija zaista jedno izuzetno romansiersko delo. Za mene ovaj roman predstavlja ne samo afirmaciju svog autora, već i još jednu potvrdu, potpuno uverljivu, da generacija pisaca, koji su rođeni tridesetih godina, posle prodora i osvajanja oblasti poezije, u redim slučajevima i pripovetke, sa začudjućim uspehom i u kratkom vremenu osvaja i oblast romana. Sada je već nesumnjivo da će se ova godina pamtitи kao godina romana, a Pekićeva generacija, i on lično, tome su najviše doprineli.

Prvi kritičari Pekićevog romana, sećajući se, valjda, apokrifne povesti „Jevandelje mlađenstva“, poznate kao „Tomino jevandelje“ okarakterisali su „Vreme čuda“ kao „Judino jevandelje“, ili „Jevandelje po Judi“. Zajednički i jednom i drugom jevandelju je odstupanje od kanona i predstavljanje Hrista i njegovih čuda u novoj svetlosti. „Jevandelje mlađenstva“ je, iako je prevod, autentično delo naše prozne tradicije. U tom apokrifu Hristos

POSTOJE GRADOVI čije nam ime ništa ne kazuje dok se s njima ne sretнемo. Prema kojima stičemo određeni odnos tek onda kada ih upoznamo. I postoje oni drugi, o kojima znamo i onda kada ih nikada nismo videli, koji nas privlače svojom lepotom, svojim istorijskim značenjem i svim onim što se tokom vremena isplelo oko njih kao legenda ili pokazalo kao nepatovljiva istina, gradovi sa kojima živimo i pre no što se sretнемo s njima. Novi Sad ide u red ovih drugih gradova. Pomen njegovog imena budi niz asocijacije iz bliže i dalje prošlosti, on se voli i pre no što se upozna da bi se zavoleo još više onda kada se upozna. Draško Ređep imao je ideju da taj grad koji za sve nas mnogo znači prikaže u reči i slici, da o njemu progovori iskreno i neposredno i da sve njegove mane, damare, kretanja i mirovanja zabeleži fotografijom i prokomentariše pisanom reči. I doista u ovoj knjizi fotografija je progovorila jezikom poezije. To je poezija običnog trenutka sadašnjosti, koju je fotografска kamera uspela da ovekoveči i da sačuva za budućnost. To je poezija svakodnevnog života jednog grada koji nije običan grad; grada u kome žive napored prošlost sa najlepšim tradicijama i sadašnjostom prekruta ka budućnosti.

Da bi se pružila jedna ovakva knjiga bilo je potrebljeno mnogo. Trebalо je poznavati dugu istoriju Novog Sada što je već samo sobom dosta. Trebalо je osećati duh jednog grada što je mnogo više. Ali bez prave ljubavi za svaki kut, za svaku ulicu, za svaki trenutak prošlosti i sadašnjosti Novog Sada, ovakva knjiga bi se nužno pretvorila ili u sivu hroniku ili u nezanimljivi bedeker. Ali Draško Ređep voli svoj grad i svaka njegova rečenica natopljena je tom ljubavlju. Svaki njegov urednički potec svedoči o toj ljubavi. Njegovi saradnici Slobodan Andrejević, Geza Barta, Đula Brežan, Ruža Čirić,

Otadžbinske poeme Miloša Crnjanskog

Miloš Crnjanski

„TRI POEME“

„Prosveta“, Beograd 1965.

on je tvorac čuda. Zato je sva mudrost — biti uz njega. I još: znati kako biti. Zbog toga, odnosi umetnost — stvarnost sasvim su neizdiferencirani. Onoliko koliko je podređena svakodnevnim težnjama, umetnost je toliko (i više) i odricanje od njih. Jer, svakodnevne težnje vode ostvarenju primitivnog sna, a umetnost je — ideal. Otud, pesništvo, kao poziv, predstavlja poseban oblik askeze. Otud, takođe, među pesnicima privilegovanih i degradiranih, pretpostavljenih i potčinjenih, blistavih i poniženih, srćenih i ugnjetenih. Ali koji su veći, koji su lepsi? Hvala pesniku koji pева slobodu i blago pesniku koji se njome tvorački koristi! Oni su veliki. Sram pesniku koji se slobodom opsesarski služi za nižavniju igru sebičnog stihovanja. Njega treba kazniti: ne čitati ga!

Crnjanski zapisuje: „Život će biti uvek nešto više od literature“. Suština umetnosti je u tome, da pesnik mora nužno ovoga biti svetan — da bi mogao da stvara poeziju dubljaju o životu. Ja se ne plasim reči koje sam podvukao. Dokle god mu se ne pristupi, život je površan; ostaje plitak, dokle god ne stvari pesnika spremnog da side u njegove lavirinte.

Mora, već jednom, biti jasno sledeeće. Na jednoj strani stope — istorijsko-društvena kretanja. Na drugoj: duhovno-duševne reakcije (koje mogu biti u jesu — volja, želja, težnja, stradanje, subjektivno stilizovana patnja, razočaranje ili (svetski) bol). A izvan i jednog i drugog dolazi ono najbitnije, nezamenjivo, najčudnije — princip stvaranja, samo stvaranje. Ono, čak, ide i protiv jednog i protiv drugog. Stvaranje nije odgovor na objektivnu zbivanja, a nije ni proizvod subjektivnog pojmanja tih zbivanja. Ono je korekcija i negacija svakog subjektivnog spoznajno-senzualnog odnosa i, u još većoj meri, antiteza istorijskom trenutku, poboljšavanje njegovih zahteva. Ono ide protiv volje svega što se dešava u psihu i svesti kao i u tzv. objektivnom svetu.

Protiv svakog kretanja i svake realnosti. Ono je, zbog toga, proces gradnje takve realnosti koju bih, uslovno, nazvao trećom. Za tu realnost ne važe zakoni i odnosi prethodnih, relativno dobro poznatih, već definisanih. Ono što postoji, i što traje u toj, trećoj, realnosti — jeste slika kao suština, zvuk kao smisao, reč kao energija, misao kao sila. U njoj, trećoj po red, sve se gubi; ostaje samo vrednost. I to vrednost kojom se intervensiše.

Poezija je intervencija. Stvari i blica, oblikujući pojave i sudelujući u dogadjajima, kazuju i ispoljavaju sami sebe, stvaraju odnose i dejstva koji se reflektuju kao istine. Te istine, takve, stvorene u procesu nužnosti, znotuniti i slučajnosti, stvorene objektivno, drukčije nemoguće, nisu, međutim, dovoljne, ne zadovoljavaju, ne hrane. Javlja se poezija da postoji protiv njih, da ih ne prizna, da ih negira. Ali, ne samo na taj način što ih menjati i preinacavati ili što će im, kako se može misliti, suprotstaviti iluziju, sam i laž, tj. što će objektivnoj istini suprotstaviti svoju, subjektivnu. Ne, već jedino tako što ih neće privazinti, niti uzmimati u obzir. Valja priznati, da tvrdnja — smisao poezije je da postoji mimo i protiv istine — zvuči sušudo. Ali pogledajmo šta je istina. Istina je da sve ima svoj početak i svoj kraj, da je smrt hrana života, a život izobilnost smrti, istina je da čovek postoji kao nesreća i patnja, i neprijatelj samome sebi, da klase i kaste, ratovi i pobune, kazne i skrivenja prate istoriju svesti, istina je da je trećina čovečanstva željna hleba, a dve trećine mira, da jedni bludnici po palatama, a drugi da skapavaju pod plotovima, istina je da voda uništava kamen, a kamen nadživljuje ženu, da se oblake ne može pretvoriti u pticu, ni orah uoko itd... Ako, dakle, sve ovo imamo u vidu, nije zaista, teško zaključiti da je prirodno svojstvo poezije da bude protivnost istini, njena nepomirljiva negacija, nešto što joj je suprotno, a nije laž. To je us-

lov bez kojeg ne može. Inače, ne bi bila poezija, već traktatografija i traktatologija.

Zato treba verovati pesniku kad kaže: „Ispuniće se pesničke ludosti“. „Pesničke ludosti“ koje su smešno čudo sve dok ne nađu sebe u tvorevinu. A tada postaju izlaz i put. S pesmom, mi smo na nebesima, i java nas, pored sveg svojeg avetičninstva, ne plaši. Ostaje „srebrni luk“ naših prolaženja kroz vreme, kao jedini znak da smo bili nepokorni i gordi zbog dosedene nesreće.

III

Crnjanski se seća jedne svoje početničke dečićke pesmice: „U toj pesmi, u prvoj strofi polazi na pučinu jedna lada. U drugoj strofi diže se bura. U trećoj plove na pučini samo olupine broda“. Tu je, čini se, rečeno sve, sva sudbina čovečanstva, ličnosti, ideaala i zanosu. Rečeno, doduše, simplifikovano i apstrahovanovo. Ali da je tu, zaista, sve, pesnik više nijednu pesmu ne bi napisao. Znači, nije sve u linijama, nije sve u racionalnoj spoznaji, nije sve ni u umetničkoj intuitivnosti. Ostaje nešto neuverljivo, a bitno.

Šta stvara pesmu? Užas pred simplifikacijom i apstrakcijom kao posebnim oblikom otuđenja života? Ili izvestan spreg dionizijskog zahvata (koji obezbeđuje materijal i atmosferu) i apolinijskog principa (koji omogućava održati i meru, viziju)? Ili mnoga i raznolika izgubljenja u fatumu, masakriranu u slučaju, a, drugiput, ogrožuju pa time vitalizuju? Ili raskomadano, lešinsko sećanje (kad u pameti, posle svega, ostaje samo linija strave i veza s ništavljom)? Ili, između onoga što jeste i onoga što nije, razboljnost i seta, melanholična i nihilistička, očaj i anarhizam? Ili, konačno, poza kao odbrana i normalitvija kao poziv na samoodržanje?

S druge strane, kako stvorena, izazvana pesma ulazi u život, kako živi? Da li ostaje izazvani eho ili postaje pozvana mera vrednosti na nov način?

Ova pitanja dobijaju poseban značaj kad je reč o velikom pesniku. A pred nama je veliki pesnik i jedno delo koje nije tvorevina duha koji sliku, peva, izražava i održava, već tvorevina duha koji stvara kulturu.

Nesumnjivo, moraju postojati uslovi, i to za obne dimenzije. Mora biti baš tako kako jeste (ili kako je bilo) da bi pesnik stvorio pesmu, ne kujo biло, nego određeno, baš tu. Moraju, takođe, postojati uslovi da bi baš ta, određena, pesma važila i za nas koji dolazimo posle i čije iskustvo ili upopšte nema ili ima vrlo malo, i to nebitnih, dodira s iskustvom pesnika. Ali, za pesmu, od uslova samih po sebi, neupredivo je bitniji kvalitet tih uslova. Bitno je da li su oni sudbinski, odlučujući ili nisu, da li su trajni ili efemerni, nužni ili slučajni.

Nastavak na 12. strani

Dragoljub S. Ignjatović

Roman o zavetu

Borislav Pekić

„VREME ČUDA“

„Prosveta“, Beograd 1965.

je čudotvorac čija je svaka reč delo, a njegov dela više donose zlo ljudima nego dobro. U mladosti, Hristos više kune nego blagosilja, više je demon nego Spasitelj, a njegova čuda više su izraz nastrane čudi nego providjenja. Svojim delima Hristos kod ljudi izaziva osećanje straha, užasa, a i mržnje. U svakom po-

gledu Hristos je natprirodno biće, a njegova čudotvorstva i misija ne stavljuju se pod sumnju. U svom romanu Pekić je Hristu dao semešnu ulogu i, dosledno tome, Hrist nije u centru pažnje i sporedna je ličnost. Kritika mita antičkih dramatičara sastojala se u svođenju bogova na ljudsku ravan i u pripisivanju bo-

Poezija fotografije

Draško Ređep

„NOVI SAD GRAD NA RECI“

„Matica srpska“, Novi Sad 1965.

Slavuj Hadžić, Vasilije Latinčić, Petar Latinović, Ana Lazukić, Stevan Lazukić, Borivoj Miroslavović (jer ni jedan od njih ne treba da ostane nepomenut), imali su, pored fotografiske veštine kojom su raspolažali u zavidnoj meri, i isto osećanje ljubavi za grad koji su želeli sličkom da prikaže kao što ga je imao i Draško Ređep. I jedan kolektivni napor dao je jedan rezultat, pružio nam je život jednog grada u svom najlepšem tradicijama i sadašnjosti.

Da budem iskren, ja nisam mnogo oduševljen načinom na koji Draško Ređep piše kritike.

Zbog toga sam sa izvesnom bojaznjom uzeo ruke i ovu knjigu. Činilo mi se da će Draško Ređep, ponesen lepotom konstrukcijom rečenice, duhovitim obrtom ili smelom metaforom, možda, izneveriti svoju prvočitnu nameru, kao što mu se često desi kada piše kritiku. Ali, ovde, taj način

strovani list može najbolje da otkrije ono što želi da kaže. Poneki put se upusti i u meditaciju, oslobodi se brana koja ga sputavaju i progovori nekonvencionalno tako da stvari znane i poznate u tom njegovom govoru dobiju novu dražu i učine nam se kao novina.

Novi Sad, grad na rekama, dobio je u interpretaciji Draška Ređepa novu lepotu i novu dražu. Svi oni koji vole ovaj drevni grad, grad Miletija i Matice srpske, dugogodišnje kulturne tradicije i utočište progonjenih slobodara u prošlosti, osetiće pri susretu sa ovom knjigom da im je pruženo nešto što im je blisko, što su odavno očekivali i sa čim su se konačno suočili. Svojili na najbolji mogući način, na način koji najviše može da nas ubudi i da nam najubedljivije progovori o onom što želimo da čujemo. Na rastanku sa ovom knjigom nailazili i nekoliko melanholičnih misli. Zašto je malo ovakvih knjiga? Kada bi svaki naš grad imao svoga pesnika kao što ga je Novi Sad u Ređepu našao, kada bi se o svakom našem gradu govorilo na način na koji se u ovoj knjizi govori o Novom Sadu, čini mi se da bismo se mnogo bolje poznavali no što se pozajemo, da bismo uočili da ima mnogo manje razlika nego što neki put mislimo, i učinili da te razlike budu što manje i manje. Zato treba i pozdraviti ovu knjigu. Treba poхvaliti njenu doista izvrsnu tehničku opremu i poželeti joj što više čitalaca. Jer onaj koji se jedanput bude sreo sa Ređepovom knjigom prelivaće je bezbroj puta i setiće će uvek nje kada se o Novom Sadu bude povela reč. A jednoj ovakvoj knjizi to je najviše što se može poželeti.

Predrag Protić

3

KAKVO JE STANJE srpskog romana danas? Nastavljaju li mlađi, koji se sada pojavljuju, da idu putem koji su njihovi prethodnici prokrčili, ili pak krče nove puteve? Da li nekoliko dela objavljenih nedavno i ove godine, očekivanih s nestrpljenjem i radoznašću, nagovestava obnovu našeg romana?

Nije, pretpostavljamo, malo onih koji su željni novina i osveženja: jednolična „poetska“ proza već godinama se neguje s nerazumljivom strašću; većina romansijera, bez obzira na estetska opredeljenja, piše neumorno i beskrajno kritnjastu, zahuktau i metaforičnu prozu. Kru-

stvaraoca koji je svim silama koje hoće čoveka da uniše rekao *ne*, koji se svim vidovima etatizma podsmjevao i prkosno ih odbacivao, preobrazili smo u nezainteresovanog ljubitelja lepih rečenica, koji stvara literaturu bekstva iz života, a ne najdubljeg suočavanja sa njegovom štinom. Zar se ceo Kafka sastoji u spoju realističkog detalja i alogične celine, u odsustvu portreta, fabule, u neodredenosti i maglovitosti prikazivanja? Zar nije njegov originalni način preistekao iz osnovnog stanovišta koje Jozef Kováč izražava: „Na laži je izgrađen poredak u svetu“. Ali svejedno; mnogi su i Kafku, kao

MIRKO KOVAC

DANILO KIŠ

BRANIMIR ŠĆEPANOVIĆ

Radoslav Vojvodić, Olga Ostojić-Belčić, Radomir Smiljanić? Danilo Kiš neguje lirske, autobiografske proze, punu čežnje i topline. Njegov način pisanja je neobično kultiviran; on suvereno vlast razvijenom, lepo uobičajenom muzikalnom frazom koja nema nikakve veze sa poetizujućim opštим mestima, tako čestim u starijih pisaca. Kiš spaja ironiju i lirizam, poigravajući se pri tom svim formalnim sredstvima. U naporu koji podseća na Prusta, Kiš želi da vaskrsne detinjstvo, da oživi nekadašnje čari prvih ushićenja, da se seti prvih sumnji i bojava. U „Bašti, pepelu“, svet je isto toliko opisan koliko i sanjan; izleže u oblast fantazije smenjuju se sa slikama života po vojvodanskim selima i palankama za vreme rata. Mitska, legendarna figura povjedačevog oca Eduarda Sama unosi u delo dah nestvarnog, opštег, nedohvatnog. Od jedne duševno bolele ličnosti Kiš je načinio upečatljivu tragično-komičnu figuru, metafizičkih patnika koji je u sukobu sa svetom. Ono što nije dovoljno primičeno, to je da Danilo Kiš, i načinom pisanja i tematikom donekle, nastavlja Krležu; ne Krležu kritičara buržaškog društva, već Krležu iz „Detinjstva u Agramu“, „Povratka Filipa Latinovića“, sanjara, lirske evokatora prohujalih dana detinjstva, koji opisuje rane erotske i duhovne doživljaje. Izvrsne su partie u „Bašti, pepelu“, koje govore o Eduardu Samu, o dečaku koji čita Bibliju, o njegovim razmišljanjima o smrti i vremenu. Ali, Kiš koji, kad što smo rekli, dobro vlasta zanatom i stilom, prepušta se u pojedinim scenama čistoj verbalnoj

Kakvo je stanje srpskog romana danas? Nastavljaju li mlađi, koji se sada pojavljuju da idu putem koji su njihovi prethodnici prokrčili, ili pak krče nove puteve? Da li nekoliko dela objavljenih nedavno i ove godine najavljuje obnovu romana u srpskoj književnosti?

u njemu nalazimo na dosta mesta i iskrenu i snažnu isповest jednog mladog čoveka koji je izgubio sve iluzije i kome je jedino ostala grimaša na licu i bol u srcu. Uspomene na košmare rata su dobro pisane.

Martinov izlazak Radomira Smiljanića sadrži sliku moderne neuroze; sama priča je razvučena, puna ponavljanja, dok je „Smrt godišnjeg doba“ Olge Ostojić-Belčić pouzdan nagočestaj izrazitog talenta za poetsku evokaciju složenih psihičkih sadržina.

Biblijске teme su kod nas u velikoj modi. I one dobro dolaze u trenucima bekstva, konformizma: daju nam iluziju da smo hrabri, jer prepričavajući, preinčavajući i ismevajući biblijske legende, mi možemo da se podsmehnemo sväčemu, da odbacimo svako verovanje, da poteknemo smisao svakoj ideji, a da pri tom, razume se, ostanemo „na planu večnosti“, s kom smo se srođili zauvek... Eto načina, dakle, da se pokaze hrabrost i da se istovremeno ništa ne rizikuje! Osim toga, malo biblijskog tona i imena daje romanu, misle neki naši pisci, tajanstveni smisao opšteldjuskog! I Branimir Šćepanović nesrećno bira imena i unosi u roman jednu veštacki intoniranu biblijsku scenu sa sveštenikom Bodinom koji drži filozofski propoved. Sva sreća što je to jedina scena te vrste. Borislav Pekić gradi „Vreme čuda“ na imanentnom poricanju novozavetnog duha; razvijajući nekoliko fabula, čiji sažeti sadržaj kazuje moto uzet iz Novog zaveta, on insistira na smislu suprotnom od legende. Već je Radomir Konstantinović u „Izlastku“ demistifikovao legendu o uzvišenom Hristu. Pekić pokazuje da su proroci i vode, kao što je bio Hrist, donosili patnju, usamljenost i nesreću, i da su i oni sami bili, uostalom, obmanjivači koji su vodu poturali umesto vina, kukavice umesto koji su drugi išli na krst. To je, dakle, interpretacija novozavetnih legendi u duhu skepticizma i nihilizma. Pekićeva „Povest“ pisana je jednostavno; autor nastoji da otkrije u svakoj legendi

Pavle ZORIĆ

romansijer kao begunac

pna istorijska zbiranja koja zahtevaju epsku obradu, opisuju se pomoću unutrašnjeg monologa. Velika dela moderne književnosti tumče se i podražavaju u duhu estetizma. Šta ostaje od Džoša ako „Portret umetnika u mладости“ i „Uliša“ lišimo duha pobune protiv utvrdjenih moralnih, religioznih i društvenih normi lirske gradanskog društva? Kakav izgleda Džoš očišćen od ironije, revolta, negacije, Džoš izdvojen iz živih tokova stvarnosti koje neposredno oseća i kazuje, zatvoren u kulu od slonove kosti, gde mu je jedina briga, kako je jednom sam prkosno rekao, red reči u rečenici? Taj kastirani, estetizirani, balsamovani Džems Džoš, sleden i umrtiljen, pretvara se u zanatljivu, čiju tehniku imitiraju u svakoj prilici, bez obzira na materiju, mnogi sledbenici. Tako se dešava da se tehniku toka svesti, stvorena da izrazi najčistiju i izolovanu subjektivnost, prazninu, banalnost i mrtvilo usamljene jedinke lišene društvene dimenzije, primenjuje na sve i svašta, i tako se dešava da se dinamični tok istorije, sa njenim masama i krupnim zbiranjima, želi izraziti pomoću sistema asocijativnog pisanja; ili pak pojedini autori razvijaju priču sa likovima, hronologijom događaja i bogatom radnjom oslanjajući se na unutrašnji monolog, ne shvatajući da je to jedno s drugim nesposivo. Džošovski i foknerovski stil, shvaćen školski jednostrano i površno, biva lišen svake bujnosti i raznolikosti; on se pretvara, primenjen u bezbroj varijanti koje sve liče jedna na drugu, u patetično, gromoglasno, zaduhanu, kitnjasto pisanje.

Jedan drugi veliki pisac, Franc Kafka, prolazi slično: gde je osećanje patnje, jeze, tragedije kod njegovih imitatora? Umesto duha revolte, neprihvatljivog jednog reda stvari na istorijskom i metafizičkom planu, mi vidimo u stilističkim vežbama radenim u njegovom duhu samo ljudsko poigravanje sa iracionalnim i fantastičnim situacijama. Kao da smo od Kafke naučili samo to da ličnosti i zbiranja ne treba suviše konkretno opisivati! Jednog krupnog

znači, da snaže u takvoj situaciji Danilo Kiš, Branimir Šćepanović, Mirko Kovač, Borislav Pekić (koji nije tako mlađi ali se sada prvi put pojavljuje knjigom), Živojin Pavlović,

snagom. Sve je tu izraženo u dramatičnim kretanjima i sudarima. Isak se vraća u zavičaj gde je nekad doživeo ponizanje. On hoće da se nametne zajednici koja ga je prezirala; mrzi sebi ali ga i voli. Na kraju će ga napustiti pretučen, slomljen, ali sa iskustvom koje će ga zauvise odrediti. Ta krvava, surova životna priča je u najvećoj meri stilizovana, ali nije nimalo apstraktna, beživotna. Koliko istinitosti, koliko nesreće, tuge i bede ima u nemoćnom Petru, u prepredenoj, od strasti užarenjem Juliji, u opasnom Vasilju, u Jettimiju, u dečaku! Taj uskomešani svet zaostalošću, zaslepljenosti, razigrava se pred našim očima naročito uspešno u scenama „Na očevom grobu“ i „Obraćumu“. Scena „Petar vidi sa tavana“ sadrži veliko bogatstvo originalno započaćenih psiholoških detalja. Šćepanovićeva priča o mržnji, nerazumevanju i porazu, nije nikakva biblijska parabola, već stilizovani izraz buke i besmisla života. Ona govori o jednom piscu izuzetno obdarjenom moćima bez kojih se ne može zamisliti ni jedan istinski pisac: moćima da oživi jedan svet, da ga učini vidljivim, oplijevim, stvarnim i da priču o njemu ispriča od početka do kraja.

Vizija Mirka Kovača u „Gubilištu“ je tražića. Ovaj mlađi pripovedač oporog i snažnog glasa opsednut je fenomenom zla. Kovačeva proza je neravna, gusta, temperamentna, često usijana i jako izraženog reljeфа kao tle njegove Hercegovine čijem podneblju nastoji da dà smisao simbola i alegorije. „Gubilište“ nas je uverilo da u žilama autora teče krv stvaraoca. Hoće li „Moja sestra Elida“, koja treba upravo da se pojavi, prevazići „Gubilište“? Je li autor održao u svom drugom romanu sklad životnih činjenica i „upotpunjajućeg“ smisla, ili se možda i on, ponesen modom, prepustio poetskoj simboličnoj prozi pravljenoj po receptu: mnoštvo metafora, nekoliko biblijskih motiva i citata, dva-tri poglavljaja o absurdno napisana u simuliranom grožnjačavom tonu, kao da su u pitanju Kjerkegor i Paskal? Nadajmo se da će ga zdravi umetnički nagon zadržati u granicama originalnog književnog kazivanja. Verujmo da će imati snage da doživljaj apsurdne, ako ga još oseća kao jedinu istinu o svetu, direktno saopšti, bez pomoći književnog aparata kome danas mnogi pribegavaju.

Vojvodićev roman „Ljubavniči i gavraniči“ nedovoljno je pažljivo pročitan i od mnogih preterano negativno ocenjen. Tačno je da u tom dosta alkavko pisanom romanu ima previše slabih ljubavnih scena i književne retorike. Ali

snagom. Sve je tu izraženo u dramatičnim kretanjima i sudarima. Isak se vraća u zavičaj gde je nekad doživeo ponizanje. On hoće da se nametne zajednici koja ga je prezirala; mrzi sebi ali ga i voli. Na kraju će ga napustiti pretučen, slomljen, ali sa iskustvom koje će ga zauvise odrediti. Ta krvava, surova životna priča je u najvećoj meri stilizovana, ali nije nimalo apstraktna, beživotna. Koliko istinitosti, koliko nesreće, tuge i bede ima u nemoćnom Petru, u prepredenoj, od strasti užarenjem Juliji, u opasnom Vasilju, u Jettimiju, u dečaku! Taj uskomešani svet zaostalošću, zaslepljenosti, razigrava se pred našim očima naročito uspešno u scenama „Na očevom grobu“ i „Obraćumu“. Scena „Petar vidi sa tavana“ sadrži veliko bogatstvo originalno započaćenih psiholoških detalja. Šćepanovićeva priča o mržnji, nerazumevanju i porazu, nije nikakva biblijska parabola, već stilizovani izraz buke i besmisla života. Ona govori o jednom piscu izuzetno obdarjenom moćima bez kojih se ne može zamisliti ni jedan istinski pisac: moćima da oživi jedan svet, da ga učini vidljivim, oplijevim, stvarnim i da priču o njemu ispriča od početka do kraja.

Vizija Mirka Kovača u „Gubilištu“ je tražića. Ovaj mlađi pripovedač oporog i snažnog glasa opsednut je fenomenom zla. Kovačeva proza je neravna, gusta, temperamentna, često usijana i jako izraženog reljeфа kao tle njegove Hercegovine čijem podneblju nastoji da dà smisao simbola i alegorije. „Gubilište“ nas je uverilo da u žilama autora teče krv stvaraoca. Hoće li „Moja sestra Elida“, koja treba upravo da se pojavi, prevazići „Gubilište“? Je li autor održao u svom drugom romanu sklad životnih činjenica i „upotpunjajućeg“ smisla, ili se možda i on, ponesen modom, prepustio poetskoj simboličnoj prozi pravljenoj po receptu: mnoštvo metafora, nekoliko biblijskih motiva i citata, dva-tri poglavljaja o absurdno napisana u simuliranom grožnjačavom tonu, kao da su u pitanju Kjerkegor i Paskal? Nadajmo se da će ga zdravi umetnički nagon zadržati u granicama originalnog književnog kazivanja. Verujmo da će imati snage da doživljaj apsurdne, ako ga još oseća kao jedinu istinu o svetu, direktno saopšti, bez pomoći književnog aparata kome danas mnogi pribegavaju.

Vojvodićev roman „Ljubavniči i gavraniči“ nedovoljno je pažljivo pročitan i od mnogih preterano negativno ocenjen. Tačno je da u tom dosta alkavko pisanom romanu ima previše slabih ljubavnih scena i književne retorike. Ali

snagom. Sve je tu izraženo u dramatičnim kretanjima i sudarima. Isak se vraća u zavičaj gde je nekad doživeo ponizanje. On hoće da se nametne zajednici koja ga je prezirala; mrzi sebi ali ga i voli. Na kraju će ga napustiti pretučen, slomljen, ali sa iskustvom koje će ga zauvise odrediti. Ta krvava, surova životna priča je u najvećoj meri stilizovana, ali nije nimalo apstraktna, beživotna. Koliko istinitosti, koliko nesreće, tuge i bede ima u nemoćnom Petru, u prepredenoj, od strasti užarenjem Juliji, u opasnom Vasilju, u Jettimiju, u dečaku! Taj uskomešani svet zaostalošću, zaslepljenosti, razigrava se pred našim očima naročito uspešno u scenama „Na očevom grobu“ i „Obraćumu“. Scena „Petar vidi sa tavana“ sadrži veliko bogatstvo originalno započaćenih psiholoških detalja. Šćepanovićeva priča o mržnji, nerazumevanju i porazu, nije nikakva biblijska parabola, već stilizovani izraz buke i besmisla života. Ona govori o jednom piscu izuzetno obdarjenom moćima bez kojih se ne može zamisliti ni jedan istinski pisac: moćima da oživi jedan svet, da ga učini vidljivim, oplijevim, stvarnim i da priču o njemu ispriča od početka do kraja.

Mlađi i novi pisi koji dolaze nose svežinu i snagu. Hoće li neki od njih, koji su po prirodi svog talenta orijentisani na literaturu prožetu dahom stvarnosti, ubuduće pokazati više smelosti i želje da progovore otvoreno o nama, o našem životu? Hoćemo li na kraju shvatiti da Džoš i Kafka nisu poklonici umetnosti radi umetnosti?

Milić Stanković

ULUS-ova galerija na Terazijama

DUŽI BORAVAK Milića Stankovića u Francuskoj i Italiji nije uopšte uticao na njegov likovni koncept, nije doneo nikakvu vidinju promenu u shvatnju slikarskog medija ovog autora. Ta konstatacija, međutim, još uvek ne znači da njegovi najnoviji radovi — slike i crteži — ostavljaju isti utisak kao oni iz prešlih godina, da poseduju onaj za Stankovića karakterističan ekspresivni intenzitet.

Već poznat po svojoj slikarskoj viziji protkanoj crnim slutnjama, komikom, kataklizmima, Stanković je znao da pronađe izvesne odnose između prošlosti, u kojoj se oslanjao na narodno predanje, i sadašnjosti, koja je po njemu, ispunjena haotičnom psihozom. On je takođe imao da ostvari plastične vrednosti, tako je taj njegov, u stvari, fantastični prosede u svom klimaksu nagoveštavao jednog slikara nesputnog mašteta, slikara koji je sa podjednakom strašću bio zagledan u samu fabulu koju je interpretirao, kao i u crtež i sjaj kolorita koji su bili pitoreski likovni instrumenti Stankovićeve halucinantne vizije. Ma koliko da je Stankovićev izraz bio narrativne prirode, po svome dejstvu mogao je on biti varničav, dok je po svome toku kazivanja imao nečeg epeskog. Naročito kada je uspevao da svede naraciju na jednu logičniju mjeru i da se izradi sintetičnije, da sugerira neposrednjom likovnom strukturon, Stanković je stvarao zanimljiva rešenja ispunjena izvesnim štimungom koji nije bio bez unutarnjih napona. S druge strane, Stankovićevu predimenionirano fabuliziranje, koje je često dominiralo slikom, predstavljalo je potencijalnu opasnost da ovog, inače talentovanog, slikara odvede u površnu ilustrativnost; osim toga, dešavalo se da se takav njegov slikarski verbalizam pretvoriti gotovo u galimatijas. I u tom smislu strepnje su se nadjavile nad slikarstvom ovog našeg autora brojelovskih tradicija. Dakle, postejala je bojazan da jednog dana daroviti slikar ne preuzme potpuno ulogu "literete", ilustratora, a za takve pretpostavke bilo je objektivnih razloga.

Ova poslednja izložba Stankovićeva nekoliko je demantovala iznete pretpostavke sumnji o eventualnom budućem karakteru njegovih skretanja, ali je ta izložba u isto vreme navukla nove oblake sivila daleko težih reperkusija. Jer pored onih slabosti koje se odnose na Stankovićevu slikarstvo, o kojima je već bilo reči i koje se i u ovom slučaju tu i tamo provlače, Stanković je sad zatajio u pogledu likovno-estetske realizacije i to u jednom slikarsko-konceptu, kakav on neguje, koji upravo zahteva od autora izvanredno vlađanje svim klasičnim elementima slikarske izražajne klavijature. Na njegovim današnjim slikama nije teško uočiti pomanjkanje likovne koncentracije, odsustvo slikarskog doživljaja i tretmana; Stankovićeva materijalizacija nema potrebnu pikturnalnu punoću, njegov eret je postaje neubedljiv... zaista Stankovićeva klavijatura ovog puta nije bila dobro naštimovana. Na kraju, međutim, ostaje još da se pretpostavi da je to samo trenutna kriza, što znači da verujemo u Stankovićev slikarski preporod. Nadamo se da nas on u takvom isčekivanju neće iznevjeriti.

Vladislav Todorović

Galerija Grafičkog kolektiva

POZNAT kao slikar nefigurativnog smera Vladislav Todorović se na ovoj izložbi prvi put predstavlja crtežima. Ono što odmah pada u oči to je da Todorovićevi crteži nose sva ona obeležja — problemska i stilska — identična njegovim poslednjim radovima u ulju koja smo imali prilike da vidimo na nekim skorašnjim kolektivnim izložbama. Sve one ranije osobine tako jasno izražene u Todorovićevom slikarstvu — eksplozivni gest, akcija, dekomponovanost forme, izrazita dramatika, — sada se i u crtežima preobrazavaju dobijajući jednu drugačiju intonaciju. Naime, Todorović kaže da je izvukao neka istkusta iz informela, koja mu očigledno dobro služe, i sad znatno smirenjen, ali složenijim postupkom nastavlja svoj stvaralački put njemu svojstvenog nadahnuća i spontanosti. Delikatno tikanje materije, osećajno oslobođeni prostor i forme koje se u njemu plode, dovedeni su u takve harmonične odnose, sačinjavaju takve organske celine koje ispoljavaju jedno novo Todorovićev uzbudjenje, predstavljaju nov doživljaj koji zadire u meditativne sfere. Svojim crtežima Todorović je pokazao ne samo da je dosta tumač ove likovne discipline, već i da su se pred njim otvorili novi horizonti.

Vladimir Rozić

francuski izdavači danas

I NEKOLIKO IMPLICITNIH SUGESTIJA ZA UNAPREĐENJE NAŠIH...

IZMEĐU različitih „kriza“ i krizica — koje se u ovom našem vremenu posvuda lako dijagnosticiraju, sa izrazitom tendencijom da se hipertrofiraju — jedna od vrlo upornih i, reklo bi se, općenitih je kriza izdavačke djelatnosti, ili, kako se obično kaže kod nas „kriza knjige“.

Za to svakako ima razloga i marenih samoj izdavačkoj djelatnosti, koja je upravo ovih poslednjih decenija našeg vijeka, općenito uvez, pocela naglo prevazilaziti okvir artizana i „industrializirati se“. To je sa sobom nosilo adaptacije i reforme koje su svakih nekoliko godina poticale izdavače da skreću pažnju javnosti na sudbinu kulture koja je dijelom u njihovim rukama.

Bacimo li pogled na bilo koju industrijsku razvijeniju zemlju Zapada ili Istoka konstatišmo, začudo, neospornu analogiju: „male knjige“ više ne mogu biti rentabilne i njima je odzvono. Na Zapadu privatni kapital se da daleko bolje umnožiti u raznim drugim investicijama negoli u knjizi, no praksa pokazuje da velike izdavačke kuće prave ponekad zavidne poslove i istupaju kao snažni ekonomski činoci. U istočnim zemljama period „kulta knjige“ je, u želji da nametne efikasnog kontrolu svim domenima, djelovao tako da se izdavačka djelatnost centralizirala i grupirala u nekoliko velikih koordiniranih jedinica odgovarajuće zemlje, a danas sve veće i veće vođenje računa o ekonomskim razlozima isključuju svaku pomisao o njihovu ponovnom cijepanju. — Što se pak našo tice, mi smo na vrijep-

snobizma (najčešće, avaj!), stotine hiljada Francuza svake godine kupuju romani koji je dobio „Genevra“ (Goncourt), „Renaudot“ (Renodo), „Feminu“ ili jednu od bezbroj drugih nagrada, pa bi tu zaista izdavačima trebalo da „svijeta“.

„Džepna knjiga“ je posljednjih godina izvršila nezapaženu revoluciju, izmijesala nivo publike (i u sociološkom i intelektualnom smislu) i po svoj prilici, donjela neke navike koje se itekako osjećaju na tržistu. Njena pojava je daleko značajnija nego što se to na prvi pogled čini. U prošloj sezoni renomirani časopisi poput Sartrovih „Modernih vremena“ ili Piconovog (Pikon) „Mercure de France“ (Merker de Frans) pratili su iz broja u broj uzroke i posljedice ovog fencenja, osjećajući valjda na vlastito koži da on podmuklo minira ustaljene relacije pisac — izdavač — publiku.

Nakon što je u toku nekoliko posljednjih godina tinjala u unutarnjim i međusobnim trvajnjima, kriza izdavačke djelatnosti je brutalno izbiljala pred javnost i donijela takve eklatantne promjene kakve je malo tko predviđao. Da to odmah spomenemo, ne treba biti naivani i, povodeći se za bukom novinskih članaka koji sa svom francuskom sklonostu prema pretjeravanju lako udaraju u posmrtnu zvonu, misliti da se knjizi u Francuskoj doista „lože piše! No, na pametu je izvanredno radikalna restrukturacija cijelokupne izdavačke djelatnosti iz koje i mi — kronični bolesnici u ovom domenu — možemo iskoristiti kakvo terapeutko iskustvo.

Prošle godine francuska javnost bila je više negoli zatećena činjenicom da je dionice lijevo orijentirane kuće „Julliard“ (koju je nakon smrti istoimenog francuskog izdavača formalno većila njegova supruga) otkupila jedna banka i sjedišta je s kućom „Plon“! A što će biti s „Modernim vremenima“ i Sartrovom kolekcijom koja izlazi pod okriljem „Julliarda“ (uzred rečeno, u toj je kolekciji izasla i naš „Program Saveza komuniteta“)? Bankarima sigurno ne idu u prilog Sartrovu ljevičarski afinitetu Pa i Maurice Nadeau (Moris Nado) izdaje kod „Julliarda“ svoj inteligentno voden časopis „Les Lettres Nouvelles“ (Le Lettre Nuvel) kao i progresivističku kolekciju „Litterature“ (Literatur). U prvi mal obecano je da će sve ostati po istom, da će se doduše insistirati na koordinaciji različitih kolekcija s obzirom da je kuća „Plon“ imala neke konkurenčne edicije. No, stvari su se odigrale malo drugačije... i pokazalo se da je ovaj slučaj samo jedan epifomen u spletu niza srednjih previranja.

U listu „Combat“ (Komba), poznatom po svom anarhoidnom non-konformizmu i oštroti kritičnosti, publicist P. Kyria (Kirija) pod naslovom „Krizi izdavačke djelatnosti — Literatura ili trgovina“ donosi nedavno niž veoma zanimljiv primjedbu: „Izdavačka djelatnost jeca, autori se žale, kritici su ogorčeni... Prekreći, izmjene redakcija, ukidanje kolekcija ili pak lanjsiranje novih, finansijska pregrupiranja, napadi cenzure, procesi, opterećivanje poslovanja raznim dažbinama, odvajanje publike od romana, kriza autora — sve se to vrteglavo miješa i pretvara nekad brižno ograđeno izdavačko polje u sajamiste... Ta uzbrkanost je u jednakoj mjeri krija uzrastu kolike i najobičnija kriza“. Izdavačke kuće u Francuskoj mogile bi se, prema spomenutoj autoru, grubo razvratiti u tri kategorije. U prvu bi došli izdavači koji pokušavaju da „izmire kult literature i komercijalne zahtjeve“. Takvu nelagdenu ravnotežu održava, recimo, „Gallimard“; no, da bi u tom uspijevalo, prisiljen je ponekad da „konkurira svojim vlastitim optičajnim krugovima“ (tj. da izdaje ista djela najprije u skupljim izdanjima, pa da ih brzo nakon toga minira u jeftinijim i pristupačnijim kolekcijama). „Gallimard“ tako stoji finansijski veoma zdravo. Isto bi se moglo reći i za kuću „Laffont“ (Lafon) koja je zahtijevala nizu tzv. „svjedočanstava“ (istorijskih, biografskih, memoarskih itd.) toliko osnažila da se je državala da pokrene dvije revije (najdeficitniji literarni artikli).

U drugu kategoriju došli bi „izdavači koji su instinktivno odabrali komercijalnu optiku ili pak specijalizaciju“. To je npr. stara kuća „Hachette“, koja na rječnicima poput „Malog Lauroussua“ (Larus) i drugih unosiča izdanja ostvaruje brioslovne prihode. Tu bi se još moglo spomenuti nekoliko značajnih izdavača („Presse de la cite“, specijalist za kriminalističku književnost, „J. J. Pauvert“ — ekspert „erotološke“ literature, „Maspero“ — koji izdajući opasna izdanja dolazi često u sukobe s vlašću, što mu znači donjeti dobru reklamu, itd.).

Treću, najnesretniju i najpogodniju kategoriju sačinjavaju „izdavači s izrazito literarnim pozivom“. Njima se, očito, najgorje piše. Upravo je najavila obustavak svoje djelatnosti tradicionalna kuća „Mercure de France“ (i njen ukinuti časopis potonuo je zajedno s ostatim izdanjima). Veoma cijenjena u intelektualnim krugovima već spomenuta kolekcija Mauricea Nadeaua („Litterature“) je privremeno presahala (bar u okviru nekadašnjeg „Julliarda“, te će zajedno s Nadeauovom revijom „Les Lettres Nouvelles“ potražiti utočišta kod kuće „Deneč“).

Vecina književnih revija zadobiva novonastalom situacijom veoma težaj udarac. Već prije su tiraži revije surovo reducirani. Tražni indikatori pokazuju da čitalac radije kupuje knjigu nekog klasičnog ili modernog pisca u jeftinom džepnom izdanju za svega dva, tri ili četiri franka, negoli reviju za pet ili šest franaka: književne emisije na radiju ili televiziji, dnevni listovi ili pak književni tjednici u najboljem sluđaju, iako će ga informirati o svemu što je važno... I tako, eto, nakon smrti tradicionalnog i renomiranog Mercure de Francea i nakon bankarskog otkaza časopisu „Les Lettres Nouvelles“ i veoma cijenjeni i donedavno dosta čitani Sartrov mjesecišnik „Moderna vremena“ prisiljen je da, zbog nerentabilnosti, promijene dom, te se vraća „Gallimardu“, pod čijim se okriljem neposredno postoji rata i zadeće...

Izdavači imaju i svuviše vlastitih brigu da bi se mogli posvećivati mecanatu nad časopisima. Oni grozničavo traže mogućnosti da se održe i da budu što rentabilniji, mogućnosti koje se, po svemu sudeći, daju svesti pod dva zajednička nazivnika: udruživanje (bilo u formi kooperacije ili pak, još češće fuzije) i specijalizacija.

Snažne i sanirane kuće su jedine da kontrolliraju tržiste, da istovremeno izbačuju jeftinu i popularnu izdanja i da održavaju skupe i renomirane kolekcije. Rasutost sredstava i ljudi predstavljaju jedan zastareli oblik izdavačkog artizana koji svudje prestaje da biva rentabilan. Citaču je u stvari manje važno što je već progutao manjeg, negoli to da ima za manje pare knjigu koju je želio. A, konačno, izdavači ipak postoje zbor čitalaca i radi čitalaca.

To ne smijemo smetnuti s umom pi u predstojecoj restrukturaciji naših izdavačkih kuća. Objektivno ništa ne prijeći naše izdavače da se integriraju ili pak u izvjesnim slučajevima specijaliziraju. Stavši, sve ih — izuzev ljevičnih pozicija, dakle izrazito subjektivnih razloga — upućujemo na to, a posebno sam duh u kojem je zadata naša ekonomска reforma.

Predrag Matvejević

REVOLUCIJA DŽEPNE KNIGE

me onemoguili staljinističke ekscese u ovom domenu, no do snažnije integracije došlo je samo izuzetno u nekoliko slučajeva. Ekonomska reforma stavlja veliki broj izdavača (u Hrvatskoj je to dosta izrazit slučaj, a i u drugim republikama, reklo bi se, ništa manje) pred kriterijima, ovisno o stupnju dobiti, i sl. — nešto manje, nešto više — za vlastite potrebe. Upravo je takav džepni izdavač, a ne štampani časopis, ujedno i snažna ekspresivna forma, koja se u njemu plode, dovedeni su u takve harmonične odnose, sačinjavaju takve organske celine koje ispoljavaju jedno novo Todorovićev uzbudjenje, predstavljaju nov doživljaj koji zadire u meditativne sfere. Svojim crtežima Todorović je pokazao ne samo da je dosta tumač ove likovne discipline, već i da su se pred njim otvorili novi horizonti.

Vladimir Rozić

Neposredno nakon rata veći izdavači u Francuskoj počeli su da, kao i u drugim zemljama, „gutaju“ manje, jednakako kao što to čine, recimo, proizvođači cipela ili steznika. Editori editori Lupus — moglo bi se parafrasirati. Već odavnina se zna koju kuću „kontrolira“ — kako se to kaže — stara i lukava kuća (tačnije trust) „Hachette“ (Ašet), dokle seže utjecaj usprkos svemu inteligentnog „Gallimara“ (Galimar), kakve su šanse „Julliarda“ (Žiljar) — koji je iza rata nametnuo svoj stil i dinamičnost mnogim uspavanim francuskim kućama i imao čak smjelosti da se sistematski bavi otkrivanjem mladih romansijera (on je otkrio npr. Françoise Sagan, između inih). Znale su se i mogućnosti i domeni pojedinih nakladnika i samo je po koji put sreća u izboru bestslera i laureata nacionalnih godišnjih nagrada mijenjala tu i tamo proporcije i koordinate.

esej esej esej esej esej esej esej

STOJAN MUTIKAŠ, danas

esej esej esej esej esej esej esej esej

PRED NAMA JE roman jednoga pisca koji u istoriji naše književnosti zauzima vidno mjesto. Javivši se svojim prvim djelima u posljednjoj deceniji XIX vijeka i ispunivši, zatim raznovrsnom književnom djelatnošću i prve dvije decenije našeg, Svetozar Corović je bio jedan od prvih ljudi svoje sredine koji je to slikovito rekao A. G. Matoš, „lučac zamijenio perom, a gusle hartijom“. On je na mapi naše književnosti zaokružio dotad neobilježena mjesta; uvodio je u našu realističku prozu hercegovački život i postajao prvi njegov „moralni istorik i povjesničar“. Sem toga, zajedno sa Šantićem i Dučićem, on predstavlja jednu od najznačajnijih ličnosti onog mostarskog omladinskog pokreta koji je, u teškim uslovima austro-ugarske okupacije, zapušteno hercegovačku mahalu na kraju XIX vijeka pretvarao u živu političko-kulturnu maticu, a u vrijeme izlaženja književnog časopisa „Zora“ (od 1896. do 1901. godine) i u jednu od središnjih tačaka cijelokupne srpske nacionalno-kultурne akcije.

Značaj Corovićevog djela ne iscrpljuje se, međutim, u ovoj kulturno-istorijskoj perspektivi. Umjetnički nedostaci njegovog djela nisu neuobičajeni, a ni neuobičajeni, ali i vrijednosti nisu neuobičajene. Započevši sa pisanjem veoma mlađ (sviju prvu pjesmu objavio je još 1889.-te kao četvrtsta godišnja djetak), on je do kraja života, 1919. godine, pisao mnogo, ali neuobičajeno, bez šire kulture u temeljima svoga obrazovanja, najčešće, iako ne uvijek, bez dubljih misaonih i psiholoških zahvata, ponekad sasvim feljtonistički, površinski i jednoliko. No i po reda toga, Corović je bio pisac neospornog pri-povjedačkog talenta, sa toplim, intimnim osjećanjem života, sa darom za opažanje, sa tihom melanjolijom i blagim humorom, sa smisom za plan i reljef priče, sa mirnim tonom jednostavnog i nemametljivog realističkog svjedočenja. Kritika je otud, uz sve ograde i oštirinu sudeњa, u Corovićevom djelu oduvijek nalazila zanimljive motive i otkrivala u njemu, i pored svih površnosti i nedorađenosti, i značajne umjetničke domete, pojedinim njegovim pričama, kao što su „Bogojavljenjska noć“ i „Ibrahim-begov čošak“, priznavala antologisku vrijednost, a u Coroviću gledala jednog od osobnih pisaca mlađe generacije srpskih realista. I to ne kritika koju bi predstavljao ma ko, nego kritika koju je zastupao sud jednoga Jovana Dučića, Antuna Gustava Matoša, Bogdana Popovića, Jovana Skerlića, Isidora Sekulić, Sime Pandurovića i drugih.

Stekavši glas prvenstveno svojim pri-povjedačkim radom, Corović se okušavao i na polju romana. Uz više zbirki crtica i pri-povjedaka, od kojih su najznačajnije četiri sveske pod za-jedničkim naslovom „U časovima odmora“, zatim zbirke „Moji poznanici“ i „Komšije“, uz više dramskih komada („Zulumčar“, „Adem-beg“, „On“ i druge), uz oveće pri-povijesti „Jaranj“ i „U čelijama“, u njegov književni opus ulazi tako i nekoliko romana („Zenidba Pere Karantana“, „Majčina sultana“, „Medu svjima“), između kojih djelo „Stojan Mutikaš“ zauzima posebno mjesto.

Objavljivan najprije, 1903. godine, u Beogradu, u časopisu „Delo“, a zatim, nešto kasnije (1907), izišavši, u Mostaru, i u posebnoj knjizi, ovaj roman je, prema svjedočanstvu jednog od dobrih poznavalaca Corovićevog književnog rada, dr Jovana Radulovića, uprkos izvjesnim nedosticima, među koje ovaj književni istoričar ubraja „površno prilaženje socijalnim problemima uopšte“, „nedovoljnu psihološku analizu“ i „mjestimično, naivne pojedinstini i nekarakteristične dijaloge“, odmah izazvao interesovanje čitalaca, i to kako „širim zahvatom jedne šarolike društvene sredine“, koju je Corović u njemu dao, tako i „lakim, neusiljenim pričanjem i, nadasve, zanimljivošću svoga razvoja“.

Vjerujem da ove osobine mogu da privuku Corovićevu romanu i današnjeg čitaoca, tim prije što životni put Stojana Mutikaše od petnaestogodišnjeg seljačeta u poderačim opancima na prašnjavom seoskom drumu do najbogatijeg gazde u čaršiji nosi u sebi, upravo u pravolinjskom slijedu i brzom promicanjem slika, i jednu nemametljivu unutrašnju dramatičnost. Skrivena u potki Corovićevog mirnog i jednolikog hroničarskog nizanja, ona nije na prvi pogled primjetna, ali tokom romana sve razgovjetnije otkucava njenje bilo, dok se konično, na kraju djela, ne slegne, u čitaočevu svijesti, u jedan utisak koji se možda najbolje, ili bar najjednostavnije, može izraziti onim znamenom, čestim ali često i zaboravljanim uzdanom: Kako se čovjek brzo mijenja i olako „dušu“ gubi! Kako naš život neosjetno satire!

Prikazujući Mutikašin materijalni uspon i moralni pad kao simultan proces u kojem je ekonomski napredak praćen, i plaćen, moralnim posrnutećem, Corović, dakako, nije išao za tim da u romanesku formu zavija jednu moralističku tezu koja bi se mogla, ili ne bi mogla, braniti. Kao dosljedan realistički pisac, i po institutu i po uvjerenju, Corović je samo slikao jedan životni slučaj u čijoj se vidnoj socijalnoj usloviteljnosti, bez imputacije, prirodno i nena-mješteno, javljaju i moralne i psihološke poente: o varijativu licu „uspjeha“ i „sreće“ u životu, o često nevidljivoj granici koja odvaja dobro od zla u „ovom lijepom bijelom svijetu“, o nepri-

mjetnom utruštu moralnih obzira, kao smrti ljudskog bića. U širini svoga socijalnog zahvata i istinitosti svoga svjedočenja, uz svoju društveno-istorijsku dokumentarnost, Corovićev roman sadrži, dakle, i nijanse trajnijeg ljudskog značenja: u slici jednoga društva u kojem je trka za bogacanjem, uništila sve obzire u-ljudnosti i pristojnosti, prestala da vodi računa o poštenju, o obrazu, ponosu, samlosti, ljubavi“, kako će ovaj pisac primijetiti u jednoj drugoj prilici, dato je slika životnih strampatica i tra-gičnih čovjekovih zabluda i potonuća.

Cinjenica da se Mutikašin pozitivni ljudski nagon za boljim i višim, kao i njegova krepka snaga i radni elan izvitoraju u naopakost i zlo navodi na zaključak o pesimističkom nastrojenju Corovićeve životne vizije. Osnovni ton njegovog pričanja, međutim, sjetan je, ponekad i gorak, ali uvijek sabran i miran. On kao i implicira u sebi suzdržani uzdah: tako je i tako biva, ali i onu drugu pomisao: da ne bi baš i moralno tako biti!

Takvih slučajeva, nesumnjivo, ima i u ovom romanu:

„Preko zlatnih njiva, sa kojih se živje orla pjesma žetelačka, preko širokih livada po kojima su blistale britke kose u rukama kosača...“ itd...

Ali slučajevi na koje mi želimo da skrenemo pažnju drukčiji su prirode. U jednome od njih, u onom u kojem se slap Stojanovih hvalisavih riječi o radnji i uspjehu gubi u noći, jer ga Anda, obuzeta treperavom čežnjom, sa pogledom koji joj se otima u visinu, i ne sluša i ne može da čuje, u jednom, reklo bi se flobervskom, prepletu i simfoniji, sliva se opori odjek taštih zemaljskih brig-a i nemirni šapat lišća i mjesecine u pun akord života, i vječnosti.

Drugi slučaj ne možemo odoljeti a da u cijelosti ne navedemo:

„Uska ulica, ispušćena, ogradena malim, šiljastim, udignutim i položenim humkama, razgranala se pred njim (pred Stojanom — prim. B. M.) i bijejila se kao da je u čisti pamuk umotana. Na savijucima gdje je osjenčena čošama, i strehama manjih i većih kuća, crnilo su po njoj oveće, raskomadane zakrpe i kao pjege neke, slične gavranovima, koji, sa krilima opuženim naširoko, leže mrtvi, nepomični. Male, sniske strehe i krovovi kuća, okićeni debelim, staklenastim mosuri-

ma, što vise o njima u dugim pravim redovima, kao da su se još više pogurile pod novim teretom, dok im se stari, i uspravljeni i nahreni, dimjaci čisto ponose svojim velikim, teškim šubarima i izgledaju ljepši, vitkiji. Iza njihovih leda izdalu se plavljasti vrhovi tankih, udaljenih muara, gordi, veličanstveni, kao da su od najfinjega mramora istesani. Preko nekih omanjih, mrtkih zidova, iz muslimanskih avlija, štrcale su šoke grane starih šandula i smokava, kao behrom očišćene... Studen, oštar zimski vazduh štipa je Stojana za nos, za uši i obuze, a noge su mu dušoko upadale u mekotu, kao da je gazio po amoniu gušćijem perju.“

Slika je ovdje mnogozačajnija nego i nekojem drugom mjestu. Najprije u odnosu na Stojanov život: svečana atmosfera božićnjeg jutra i nevinog, nedodirnuto paperje snijeg biljež od čistote, po kojem on korača, doima se kao kontrastni simbol Stojanovoj odrvejeloj osjećajnosti i onoj crnoj stazi zla po kojoj e on bez povratka uputio. Dalje, u odnosu na sedi-nu u kojoj se roman odvija: to je trenutak u kojem se otkriva da ova „čaršija“ nije samo arena za bjesomučne kavge i poprište ljuških sukoba nego i mjesto ljudskog spokojja i čoječku tcliko neophodnih zavjetrina. I konačno, i odnosu prema piscu koji ju je stvorio: ona rečito govori o njegovoj ljudskoj i umjetničkoj prirodi: u toj atmosferi bjeline i tišine kojom ona zrači i odiše, blagost njegove čudi kao la je slegala svoju vlastitu čežnju; sem toga, u toj slici je pejaž našeg kraja, i po obrisim: i po dahu koji u njemu živi: po uskim, grbavim sokacima niskim strehama kuća pokriveni slijegom, po bijelim visokim munarama i štokim granama starih šanduda, po tom skupu aznorednih elemenata koji se slažu u harmoničan mozaik.

Rečeno je već, i s pravom, Matoš i Šidora Sekulić su rekli, da je Corović jedan od onih pisaca koji u svome djelu očitovljuje život narodni i da su i mane i vrline njegovih mjeđa odsjaj (i sjenka, da dodamo) onog stanja i kojem se taj život odvija. Povodom romana o Stojanu Mutikaši mi smo govorili više o njegovim vrlinama. I to nam se čini kao ispunjeno: o Corovićevim nedostacima dosta se zna nje-gove vrijednosti još nisu do kraja otkrivene.

TRIBINA

Deset teza o umetnosti u svetu tehnikе

UMETNOST JE uvek, u određenom smislu reči, tehnička i mogućna u svetu koji je i sam tehnički. Stoga tema *Umetnost u svetu tehnikе* može najpre izgledati neuzbudljiva, neinteresantna, nevažna, kao pitanje jednog po sebi razumljivog i neproblematičnog odnosa.

Ipak, tehnički svet nije isto što i svet *tehnike*, drugim rečima, svet u kome različite tehničke prakse uvek i nužno moraju biti primenjivane radi održanja ljudske egzistencije nije istovjetan sa svetom, u kome tehnika dobija dominantan značaj, tako da „tehnički um“ smanjuje „istorijski um“, te se istorijski svet preobraća u tehnički.

Tek u moderno doba mogućno je govoriti o svetu tehnikе, pa valja odrediti suštinu i karakter tehnikе i njene istorijske novovekovne modifikacije, razjasniti odnos „tehničkog“ i „istorijskog um“ Potrebno je, zatim, odrediti tehnički karakter svake umetnosti, ali i one njene istorijske modifikacije koju nazivamo „moderna umetnost“, da bismo razjasnili njen odnos prema savremenom svetu tehnikе.

U egzistencijalno-ontološkom obrtu, moguće je reći da tehniku nije ništa tehničko, već da predstavlja samo jedan ljudski stav prema bivstvujućem u celini, kao što prirodna nauka predstavlja samo jednu istorijsku ostvarenju mogućnost čovekovu. Stoga tehniku, kao jedan način egzistencije, nije proizvod „tehničkog um“, već „istorijskog um“, pa bez bitne istorijske konstitucije čovekovog bića nije moguće shvatiti ni pojau tehnike uopšte, ni bilo koju nje-nu istorijsku modifikaciju.

Iz ideje *mathesis universalis*, iz progresivne

racionalnosti i naučnosti, kao postuliran bitne cete duhovne istorije Čovečanstva, moguće je shvatiti tehniku kao vrhunski i najprergantniji izraz čovekovog bića, a „tehnički um“ ko najviši i definitivni oblik „istorijskog una“. Po tom shvatanju, tehniku je daleko najistinkutija činjenica modernog sveta, a tehnička svest određuje ne samo mišljenje, već i imajnaciju i način apercipiranja modernog čoveka. U budućnosti, koja je vec naša neposredna sadašnjost, „tehnički um“ će smaniti „istorijski um“.

U skladu s tim, pored umetnički i girodno-lepog, pojavljuje se i tehnički lepo (das *Technik-Schöne*), šta više i sâma umetnička i girodna lepota svode se na statistički odredljiv t.j. na matematičirano i „tehniziranu“ lepou (M. Bense).

U ukorenjenju tehnikе i nauke u izvornom dijalogu između čoveka i bitka, u podređivanju tehnikе tom zbijanju, gubi se autonoma značaj tehnikе, tehničkog načina proizvodnje života, dok se u matematičko-funkcionalnim načinu mišljenje i u tehničizmu gubi prav odnos prema provobitom i izvornom, što se ne može formalizovati. Dok se u prvom slučaju priznaje samo „privremen karakter“ nauke i tehnikе, a umetnosti i filozofiji otvara put u iksnko i prvočitno, u drugom slučaju umetnost ostaje podredena nadmoćnoj činjenici tehničkog u modernom svetu.

Novovekovna prirodna nauka, tehniku i industriju čine jedinstvo u funkcionalnoj povezanosti, u kojoj nije odlučna veza između nauke i tehnikе, već činjenica da ta veza uslov-

Nastavak na 12. strani

EVROPSKE UMETNOSTI

Klod LEVI-STROS

U PRETHODNIM RAZMATRANJIMA dotakli smo više puta problem umetnosti i možda smo mogli pokazati kako se, gledano iz te perspektive, umetnost nalazi na pola puta između naučne spoznaje i mitske ili magijske misli; jer svima je poznato da umetnik ima sličnosti i sa naučnikom i sa „domaćim majstorom“: zahatskim sredstvima on izrađuje jedan materijalni predmet koji je u isti māh i predmet spoznaje. Napravili smo razliku između naučnika i „domaćeg majstora“ na osnovu toga što na planu instrumenata i ciljeva oni dođaju obrhute funkcije dogadaju i strukturi, jer jedan stvara dogadaje (menjanje sveta) pomoću struktura, a drugi strukture pomoći dogadaju (ovako uprošćeno, ova formulacija iz gleda netačna, ali naša analiza treba da omogući njeno nijansiranje). Pogledajmo sada Kluev (Clouet) ženski portret i zapitajmo se koji su razlozi vrlo dubokog estetskog uzbuđenja koje nas — rečeno bi se, neobjašnjivo obuzima pri pogledu na čipkasti okovratnik čija je svaka pojedinost predstavljena skrupuloznom tehnikom *troupe-l'oeil-a*.

Nismo slučajno izabrali za primer Klueva; znamo da je on voleo da slika u umanjenoj razmeri; njegove slike, dakle, kao japanski vrtovi, umanjene kota, brodovi ugrađeni u boce, predstavljaju ono što se na jeziku „domaćeg majstora“ zove „umanjeni model“. Postavlja se pitanje da li umanjeni model, (a i „remek-delo“ kalfe koji polaze majstorski ispit jeste umanjeni model) ne predstavlja, uvek i svuda, obrazac umetničkog dela. Jer, odista, izgleda da svaki umanjeni model ima estetsku vokaciju — a odakle bi on crepo tu stalnu vrednost, ako ne iz samih svojih dimenzija? — i obrnuto, ogranične većine umetničkih dela takođe predstavljaju umanjenje modele. Taj način slikanja mogli bismo objasniti pre svega kao posledicu briže za uštedom u materijalu i sredstvima, i navesti u prilog ovoga objašnjenja dela neospornu umetničku, iako monumentalnu. Ipak, treba da se spoznajemo u pogledu definicije: slike iz Škotske kapeće predstavljaju umanjeni model i pored svojih impozantnih dimenzija, pošto je njihova tema Strašni sud. Ista je stvar i sa kosmičkom simbolikom verskih spomenika. S druge strane, možemo se zapitati da li estetski doživljaj koji imamo, na primer, gledajući kip konjanika načinu veličine, treba objasniti time što on prikazuje čoveka čiji je rast uvećan do razmara stene, ili pak time što on svodi na proporcije čoveka ono što nam je iz daljine izgledalo kao stena. Naučni, čak i „prirodna veličina“ polazi od umanjenog modela, jer se pri grafičkom ili plastičnom transponovanju umetnik mora odreći izvesnih dimenzija objekta: volumena u slikarstvu, a boja, mirisa, i taktilnih utisaka čak i u vajarstvu; obe umetnosti odriču se dimenzije vremena, pošto je celi na predstavljenog dela opažena u trenutku.

Kakvu to efikasnost ima umanjanje, bilo da je reč o razmerama ili o broju svojstava? Izgleda da je ona rezultat procesa koji je obrnut procesu spoznaje; da bismo upoznali stvarni predmet kao celinu, uvek smo skloni da najpre upoznamo njegove delove. Otpor koji nam on pruža savladujemo deo po deo. Umanjanjem razmera dolazi do obrnute situacije: umanjen, čitav predmet izgleda razumljiviji; kvantitativno umanjen, on nam izgleda i kvalitativno pojednostavljen. Tačnije rečeno, zbog kvantitativnog transponovanja povećava se i postaje raznovrsnija naša moć nad predmetom koji je homolog stvarnom predmetu: preko njega, ovaj poslednji možemo uzeti u ruku, izmeriti mu težinu na dlanu i obuhvatiti ga jednim pogledom. Lutka sa kojom se dete igra nije više protivnik, suparnik, ili čak sagovornik; u njoj i pomoći nje lice se menja i postaje stibjekat. Suprotno od onoga što se događa kada se trudimo da upoznamo neku stvar ili bice u njihovoj prirodnoj veličini, kod umanjenog modela poznavanje celine prethodi poznavanju sastavnih delova. Pa čak i ako je to samo iluzija, svrha umanjanja je da se stvari ili pothranjuje ta iluzija, koja inteligenciju i osećajnost daruje zadovoljstvo koje, sami na toj osnovi, već može da se nazove estetskim.

Dosad smo govorili samo o razmerama koje, kao što smo upravo videli, podrazumevaju postojanje jednog dijalektičkog odnosa između veličine — to jest kvantitete i kvaliteta. Ali umanjeni model ima još jedno svojstvo: on je napravljen, „man made“, i stavisce, „ručno“. On dakle nije jedna obična projekcija, jedan pasivni homolog objekta: on predstavlja pravi eksperiment na datom objektu. Ako je model veštacki proizvod, možemo da shvatimo kako je napravljen, i to poimanje načina na koji je on izrađen daje još jednu dimenziju njegovom biću; osim toga — videli smo to kada smo govorili o „domaćem majstorisanju“, ali primer „manira“ kod slikara pokazuje da je tako i u umetnosti — taj problem se uvek može rešiti na više načina. Kako izbor jednog rešenja povlači za sobom preinacavanje rezultata do koga bi dovelo neko drugo rešenje, opšti pregled tih permutacija virtualno je dat u isti māh kad i posebno rešenje koje se pruža pogledu gledaoca, i tako se on — a da toga nije sveštan — preobražava u agens. Samim posmatranjem gledaoca otkriva druge moguće modalitete istoga dela i nejasno oseća da se on sa više prava može smatrati njihovim tvorcem, nego sam autor koji ih je zanemario isključujući ih iz svoga dela; a ti modaliteti predstavljaju nove perspektive iz kojih se može posmatrati stvoreno delo. Drugim rečima, bitno svojstvo umanjenog modela je u tome što od-

sustvo čulnih dimenzija nadoknađuje inteligibilnim dimenzijama.

Vratimo se sada čipkastom okovratniku na Kluevovu slicu. Sve što smo maločas rekli odnosni se i na njega, jer, da bi se on predstavio kao projekcija u jednom prostoru svojstava čije su čulne dimenzije matije i malobrojnije od dimenzija predmeta, trebalo je da postupak буде obrnuto simetričan onome kojim bi se poslužila nauka da je nameravala (što je njena funkcija), da napravi — umesto da predstavi — ne samo novi bod čipke na mestu već postojjećeg boda, već i pravu čipku umesto nasciška. Nauka bi, odista, radila u prirodnoj veličini, ali na taj način što bi izumela razboj, dok umetnost radi u umanjenoj razmeri i ima za cilj da stvari odgovarajuću sliku datog predmeta. Priroda prvog postupka je metonička, jer on zamenjuje jedno biće drugim, posledicu uzročkom, dok je priroda drugog metaforična.

To nije sve. Jer, ako je tačno da se odnos

naroda ili kraljica, čija fizionomija potvrđuje, opovrgava ili određuje njen položaj u jednoj sredini ili društvu, nekom kraju sveta; ili periodu istorije... Uvek na pola puta između seme i anejdote, genijalnost slikara jeste u tomu da sjedini unutrašnje i spoljašnje poznavanje, biće i postojanje; da izradi svojim kiticom predmet koji ne postoji kao predmet, a koji on ipak ume da stvari na svome platnu; on je potpuno uravnotežena sinteza jedne ili više vještackih i prirodnih struktura, jednog ili više prirodnih i društvenih dogadaja. Estetsko uzbuđenje rpoizlazi iz toga jedinstva koje je u jednoj stvari uspostavio čovek, prema tome — virtuelno — i posmatrač koji otkriva mogućnost njenog postojanja kroz umetničko delo, između plana i plana dogadaja.

Ova analiza zahteva više napomena. Na prvom mestu, ona nam omogućava da bolje shvatimo zašto nam se mitovi ukazuju u istim kao sistemi apstraktnih odnosa i kao pred-

Klod Levi-Straus (Claude Lévi-Strauss) danas je jedan od najpoznatijih francuskih i svetskih sociologa i antropologa. Roden 1908. godine, studirao je čistu filozofiju na Sorboni i bio dve godine profesor u unutrašnjosti Francuske. Godine 1935. oputovao je u Brazil, gde je na univerzitetu u São Paulu predavao etnologiju. Nešto dočne je opredelio se više za etnologiju i antropologiju. Za vreme drugog svetskog rata živeo je u Sjedinjenim Američkim Državama, a u prvim godinama posle rata bio je kulturni savetnik francuske ambasade u SAD. Sa tog položaja povlači se 1947. godine i potpuno posvećuje naučnom radu. Od 1959. godine on je šef katedre za socijalnu antropologiju na Colege de France u Parizu. Dosad je objavio niz započinjih dela, među kojima se naročito ističu: „Rasi i istorija“ (1952), „Tužni tropi“ (1955, prevodeno i na naš jezik) i „Divlja misao“ (1961). Prevod koji objavljujemo predstavlja odломak iz „Divlje misli“, koja će uskoro biti objavljena u izdanju „Noita“.

KAKO OBJASNITI ESTETSKI DOŽIVLJAJ?

prioriteta između strukture i dogadaja ispoljava na obrnuto simetričan način u nauci i „domaćem majstorisanju“; jasno je da se, takođe sa ovog gledišta, umetnost nalazi negde na sredini između njih. Čak i ako predstavljanje čipkastog okovratnika u obliku umanjenog modela podrazumeva, kao što smo to počinjali, unutrašnje poznavanje njegove morfološke i tehničke njegove izrade (a, da je bilo u pitanju predstavljanje čoveka ili životinje, reči bism: anatomije i položaja tela), ono se ne može svesti na jedan dijagram ili jednu tehničku tabelu: ono vrši sintezu tih unutrašnjih svojstava kao i svojstava koja zavisi od prostornog i vremenskog konteksta. Krajnji rezultat jeste ovaj čipkasti okovratnik, onakav kakav apsolutno jeste, ali i takav da u istom trenutku na njegov izgled utiče perspektiva u kojoj ga vidimo, ističući jedne delove, a skrivajući druge, čije postojanje ipak nastavlja da utiče na ono što vidimo: kontrast između njegove beline i boja drugih delova odeće, odnosno sedefasto belog vrata koji on uokviruje i odnosnog nebeskog svoda u jednom trenutku jednoga dana; takav takođe i po onome što znači kao banalan ili svečan ukras koji nosi, nov ili pohaban, tek ispeglan ili izgužvan, žena iz

meti estetske kontemplacije; doista, stvarački čin iz koga nastaje mit obrnuto je simetričan činu iz koga je nastalo umetničko delo. U poslednjem slučaju, polazi se od skupine koju obrazuju jedan ili više predmeta i jedan ili više dogadaja kojima estetsko stvaralaštvo daje obeležje celine time što ističe njihov zajednički strukturu. Mit ide istim putem, ali u obrnutom smjeru: on se služi jednom strukturalom da bi stvorio apsolutan predmet koji će izgledati kao skup dogadaja (jer svaki mit priča neku istoriju). Umetnost polazi, dakle, od jedne celine (predmet + dogadaj) i teži otkrivanju njene strukture; mit polazi od jedne strukture pomoći kojoj preduzima izgradivanje jedne celine: (predmet + dogadaj).

Ako nisam ova prva napomena podstiče da naše tumačenje uopštimo, druga bi nas prenala na to da ga sužimo. Da li je tačno da se svako umetničko delo sastoji u integrisanju strukture i dogadaja? Ništa se slično, izgleda, ne može reći o ovom tlingitskom malju od kedrovine koji se upotrebljava u ribolovu i koji, dok pišem ove redove, posmatram na jednoj polici svoje biblioteke.

Umetnik koji ga je izvajao kao neko morsko čudošte, želeo je da njegov oblik odgovara

telu te životinje, drška njenom repu, i da anatomiske proporcije koje se pripisuju jednoj izmišljenoj životinji budu takve da taj predmet može da bude svirep životinja koja ubija bespomoćne žrtve i da istovremeno predstavlja veoma podesno oružje da ribolovom kojim ribar s lakoćom rukuje i pomoći koga postiže zadovoljavajuće rezultate. Sve, dakle, izgleda, strukturalno kod tog oružja koje predstavlja i prekrasno umetničko delo: kako njegova mitska simbolika, tako i njegova praktična funkcija. Tačnije rečeno, predmet, njegova funkcija i simbol koji predstavlja kao da se uklapaju jedno u drugo i obrazuju zatvoreni sistem u koji dogadaj nema nikakvog izgleda da uđe. Položaj, izgled i izraz čudovišta ništa ne duguju istorijskim okolnostima u kojima je umetnik mogao da ga primeti živog, da sanjari o njemu ili da ga zamislji. Pre bi se reklo da je njegovo nepromenljivo biće konačno fiksirano u drvenastoj materiji čija vrlo fina struktura omogućava izražavanje svih njegovih odlike, kao i u upotrebi za koju ga, izgleda, predstavlja njegov empirijski oblik. Sve što smo upravo rekli o jednom posebnom predmetu važi i za druge proizvode primitivne umetnosti: neki kip iz Afrike, neku masku iz Melanezije... Zar nismo tako definišali samo jedan istorijski i lokalni oblik estetskog stvaralaštva verujući da otkrivamo, ne samo njegova bitna svojstva, već i svojstva pomoći kojih se on može dovesti u inteligibilnu vezu sa drugim načinima stvaranja?

Da bismo savladali tu teškoću, mislimo da će biti dovoljno da proširimo naše tumačenje. Ono što sniži, govoreći o Kluevovoj slici, privremeno definisati kao dogadaj ili skup dogadaja, sada vidimo iz šireg ugla: dogadaj predstavlja samo jedan oblik ispoljavanja slučajnosti čije uklapanje (koje se smatra kao nužno) u jednu strukturu izaziva estetsko uzbuđenje, i to bez obzira na tip umetnosti. U zavisnosti od stila, mesta i epohe, ta slučajnost ispoljava se u tri različitavida, ili u tri razna trenutka umetničkog stvaralaštva (oni, uostalom, mogu da budu zdržani): ona se javlja na planu povoda, realizacije ili namene. Jedino u prvom slučaju ona se javlja u obliku dogadaja, to jest slučajnosti koja prethodi stvaralačkom činu i nalazi se izvan njega. Umetničku slučajnost uzimaju iz spoljašnjeg sveta: jedan stav, izraz, osvetljenje ili situacija dogadaju su čiji čulni i inteligibilni odnos sa struktūrom objekta na koji utiču ti modaliteti on zapaža i unosi u svoje delo. Ali moguće je i da slučajnost bude unutrašnje prirode i da se ispolji u toku realizacije: u veličini i obliku komada drveta kojim umetnik raspolaže, u pravcu pružanja njegovih vlastaka, kvalitetu strukture drveta, u nešavrenosti alatki kojima se umetnik služi, u otporu koji materijal ili projektat pružaju, u toku samoga rada, u vidu nepredvidljivih smetnji. Naučni, slučajnost može da bude spolažnja, kao u prvom slučaju, ali da dolazi posle stvaralačkog čina (a ne da mu prethodi): to se događa kad god delo ima određenu namenu, pošto će tada umetnik izraditi svoje delo u skladu sa modalitetima i virtualnim fazama njegove buduće upotrebe (pa prema tome stavljamajući se svestno ili nesvesno u položaj njezog korištanika).

Premda tome, u zavisnosti od datog slučaja, u nepromenljivom okviru sučeljavanja strukture i dogadaja, proces umetničkog stvaralaštva sastoji se u traženju dijalogu, bilo sa modelem, bilo sa materijalom, bilo sa korisnikom, u zavisnosti od toga čiju poruku umetnik pre svega anticipira svojim radom. U glavnim crtama, svaki od tih slučajeva odgovara jednom tipu umetnosti koji se lako dà odrediti: prvi, plastičnim umetnostima Zapada; drugi, umetnostima koje nazivamo primativnim ili ratihi; i treći, primenjenim umetnostima. Ali, doslovno shvatajući te podele pre više bismo uprostili stvari. Svaki umetnički oblik sadrži ta tri vida, i od ostalih oblika se razlikuje samo po tome koliko su tā tri vida u njemu zastupljena. Savslim je izvesno, na primer, da se čak i slikar koji neguje najčistiji akademizam sukobljava sa problemima realizacije, i da sve umetnosti koje nazivamo primativnim imaju dvostruko obeležje primenljivosti: prvo, zato što mnogi njihovi proizvodi predstavljaju tehničke predmete; a drugo, zato što čak i ona njihova dela koja izgledaju najudaljenija od praktičnih preokupacija imaju tačno određenu namenu.

Preveli Jelena i Branko Jelić

DANTE ALIGIJERI

PIŠU: TVRTKO KULENOVIĆ, MILOŠ I. BANDIĆ I
STANOJLO BOGDANOVIC

IZLOG ČASOPISA

NOVIJ MIR

Tvardovski o Bunjinu

MADA u svom napisu iznosi jednu interesantnu misao o is tovenosti odnosa revolucionara i umetnika prema pojedincu i kolektivu pitanje pro aut contra u pogledu ljubavi prema Bunjinovoj umetnosti za Tvardovskoga je još u mla dosti bilo rešeno. I reklo bi se da u njegovom napisu „O Bunjinu“ (objavljenom u julk skom broju ovog časopisa), pre dominira težnja da se po kaže izliznost bilo kojih drugih kriterijuma u pitanju umetnosti sami umetničkih, nego da se odlučuje o tome treba li prihvatić Bunjina onak vog kakav je, ili ga treba a tematizati.

Bunjin je prihvatio i po čast akademik imperatorske Akademije nauka (1909) koju su, u znak protesta što nije ukazana i Gorkome, odbili Ce hov i Koroljenko; on je primio Nobelovu nagradu, koja je imala nedvosmisleno tendencionalno politički karakter" (1933); on je, konačno, umro u Parizu kao beli emigrant (1933). Njemu je bio svojstven onaj "duševni egoizam" koji je ispoljila ruska inteli gencija posle 1905. godine, on je, pred kraj života, inklinirao prema raznim pomodnim pojавama u literaturi i svojim soko poetski realizam zamenio mračnim misticizmom. Uz to, on je mnoga svoja, u mla dosti napisana dela, pred kraj života, „prema svojim pozni jim raspoloženjima i shvajnjima“, nastojao da reviđira, dopuni, čak preinači njihov osnovni smisao i poruku.

Ali, s druge strane, njega su poštivali Blok i Brussov, Čehov i Gorki, a samom Tvardovskom je bio i, sudeći po ovom napisu, ostao „jedan od najvećih zanosa“. To pokazu je bilo koji pasus teksta kada je reč o Bunjinovoj umetnosti. Uvodeći čitaoca u njegovu poeziju, Tvardovski ga najpre obaveštava da se Bunjinov pesnički ukus i kriterijumi nisu formirali u školi ili preko knjiga nego u poetskoj atmosferi njegove rođene kuće. „Oni (Puškin, Ljermontov i drugi rуски песници — S. B.) su ga, piše Tvardovski, zatekli u dečjoj sobi, bili su porodične stvari, na njihove portrete je gledao kao na porodične“. Poezija se dojmljila dečje duše, odredila njegove sklonosti i estetičke ljubavi koje će trajati celoga života. Poetski likovi imali su za nje ga ličnu, intimnu vrednost isto kao i priroda koja ga je okruživala, kao i sva ostala „otkrivenja sveta“ iz toga do ba života.

I pored toga što su osnovne odlike Bunjinove lirike ele gičnost, meditativnost i tuga, anahronične i za njegove dane, njegov uticaj je vidan i kod nekih najmlađih pesnika kao što su J. Kazakov, V. Bje lov, V. Ljihonosov i neki drugi. Iako je u svojoj stvaralačkoj sferi imao gigante kao što su Tolstoj i Turgenjev, iako nije imao sudbinu da u literaturu donese neke inovacije, on je „rekao svoju reč koja nije zazvučala kao ponavljanje“. On je razvio i doveo do savršenstva čisto ruski žanr kratke priče koja se inače vezuje za Čehova, „jednog od trojice Bunjinovih bogova (prva dva su bili Puškin i Tolstoj)“. On, kao ni Čehov, ne pleni čitaoca sredstvima kao što su spoljna zanimljivost, zagotonost situacije, isključivost ličnosti nego nečim što je u životu obično ali vrlo značajno, a što čitalac nije uočio i što iz štiva doživljjava kao sopstveno otkriće. Ono što Tvardovski kaže o poznavanju, osećanju i slikanju prirode ne može se ni prepričati, a „o mirisima u Bunjinovim stihovima i njegovoj prozi valjalo bi posebno i podrobno pisati. Oni imaju primarno mesto među sredstvima raspoznavanja i životopisa ovoga sveta, mesta i vremena, socijalne pripadnosti i karaktera ljudi o kojima govoriti. A šta tek da se kaže o muzici njego vog „pisana“? „Bunjin je ušao u rusku literaturu neupo redivom muzikom svoje proze“, kaže Tvardovski, pošto je teorijski obrazložio značaj ovog elementa u umetnosti pi sanja i lucidno proanalizirao muzičku vrednost Bunjinove umetnosti.

(S. B.)

INTERNATIONAL P. E. N. BULLETIN

Prikaz srpske književnosti

NAJNOVIJI broj međunarodnog književnog časopisa "Bilten izabranih knjiga" (Bulletin of Selected Books), koji u izdanju Međunarodnog PEN kluba izlazi u Londonu na engleskom i francuskom jeziku ceo je posvećen savremenoj srpskoj književnosti. Pripremljen u saradnji s beogradskim centrom PEN kluba, broj je štampan u čast ne davnog održanog Kongresa PEN klubova na Bledu i predstavlja jedan od značajnijih kritičkih prikaza naše savremenе književnosti u inostranim literarnim revijama.

Na uvodnom mestu, na engleskom i francuskom jeziku, časopis objavljuje kritičko-informativni članak Pavla Zorića „Ličnosti i kretanja u posleratnoj srpskoj kritici“, za koji je u uvodniku uredništva rečeno da će svakako izazvati interesovanje čitalaca u mnogim zemljama, pošto daje celovit i zanimljiv prikaz književnih diskusija između različitih kritičkih sistema i shvatanja koja postoje u savremenoj jugoslovenskoj literaturi. Pored toga, časopis donosi i kraći tekst Ericha Koša o Ivu Andriću, kao i veći broj kraćih kritičkih članaka o novijim knjigama srpskih pisaca. Pisani specijalno za tu priliku, članici u sažetoj formi obaveštavaju inostranog čitaoca o najnovijim delima srpskih književnika i, na taj način, služe, između ostalog, kao putokaz izdavačima u odabiranju naših knjiga za prevođenje. Tim prikazima predstavljene su knjige „Dah života“ Veljka Petrovića (Pavle Zorić), „Seobe“ Miloša Crnjanskog (Svetlana Velmar-Janković), „Lelejška gora“ Mihaila Lalića (Marijan Jurković), „Čutnje“, „Gladi“ i „Tajne“ Oskara Davića (Zoran Gavrilović), „Tražim pomilovanje“ Desanke Maksimović (Aleksandar Petrović), „Nepočin polje“ Vasku Pope (Miodrag Pavlović), „Kameni uspavanka“ Stevana Raičkovića (Miodrag Pavlović), „Sneg i led“ Eriha Koša (Predrag Palavestra), „Deobe“ Dobrice Čosića (Svetlana Velmar-Janković), „Osma ofanziva“ Branika Copicia (Pavle Zorić), „Praprat i vatra“ Antona Isakovića (Aleksandar Petrović), „Antologija srpskog pesništva“ Miodraga Pavlovića (Dušan Puvacić), „Heroj na magarcu ili Vreme srama“ Miodraga Bulatovića (Predrag Palavestra), „Aleksandrijska škola“ Jovana Hristića (Bogdan A. Popović) i dramski triptih „Dugi život kralja Osvalda“, „Valpurgijska noć“ i „Bertove kočije ili Sibila“ Velimir Lukić (Vladimir Stamenković).

Pored nedavno objavljenog broja pariskog časopisa „Europe“, koji je velikim delom bio posvećen današnjem jugoslovenskom književnosti, najnoviji broj časopisa „Bilten izabranih knjiga“, koji donosi informacije o srpskoj savremenoj literaturi, značajan je doprinos popularizaciji i afirmaciji naše književnosti u svetu. Utoliko pre što će se, kako uredništvo najavljuje, slični specijalni brojevi ove korisne i vredne publikacije međunarodnog PEN kluba uskoro posvetiti hrvatskoj i makedonskoj književnosti, kao što su posvećeni jedan raniji slovenačkoj i ovaj najnoviji srpskoj literaturi.

(T. K.)

Bernari kaže da svako čitanje zapravo znači pretvaranje literarnog dela u sliku i da je negli razvoj vizuelnih sredstava komunikacije u naše vreme, naročito filma, tu proceduru znatno unapredio. Zahvaljujući filmu objektivnost se obogatila jednom novom subjektivnom objektivnošću. Film je objektivnosti doneo novi kvalitet oblike u kretanju i tako uticao na preobražaj realnosti, bogatice je. U ovom vremenu smo shvatili nešto što se oduveli dogadalo ali je teli film uspeo da nas naterra da to i privatimo: realnost „nas vidi“, ona „nas posmatra“.

Bernari smatra da je lakše čitati lošu knjigu nego gledati loš film i tvrdi da takvo mišljenje ne proistiće ni iz slabosti prema spisateljskoj profesiji ni iz oscenjivanja duga prema staroj izreci da se i najgoroj knjizi može naći nešto dobro, već iz jednog mnogo opštijeg fenomena. Ako se i prihvati pretpostavka da je čitanje u svakom slučaju pretvaranje reči u sliku, mora se priznati da je taj proces ireveribilan, jer film pruža gledaocu (čitaocu) jednu predstavu potpuno dovršenu u svim detaljima; ne može se dakle pretpostaviti jedno pretvara nje slike u reč. U filmu je sve već definitivno izraženo, može se samo odbaciti ili prihvati: i atmosfera, i ambient, i fizikalni izgled protagonista. U pitanju je dakle jedna dovršena vizija, ako i loš i pogrešna, ne možemo se obratiti na fantaziju da stvori jednu sliku potpuniju i finiju od one koju nam pruža scena. Na protiv, od lošeg i pogrešnog romana svako može napraviti ono što želi: promeniti lica junaka i zidove ambijenta, može da preskoči loše delove i da se zadrži na boljima. U svakom čitanju uvek postoji jedan „film“ knjige koja se čita; kad bi se mogla fotografisati dva čitanja jedne iste knjige video bi se da ni u jednoj jedinoj slici nisu ista.

Značajna književna dela značajna su između ostalog i zbog toga što već sadrže u sebi jednu implicitnu vizuelnu evokaciju, zbog toga je takvo delo vrlo teško preteti u film, dok naprotiv loše knjige predstavljaju idealnu materiju za takve operacije. Samo nepotpuno književno delo može osigurati uspeh filmske transpozicije: u takvom slučaju ono se ponistiava i ostaje samo običan pretekst za filmsku naraciju. Kad nam pružaju nove ekranizacije „Rata i mira“, „Hamleta“ ili „Gospode Bovari“, to samo mogu biti nove transpozicije, nikada definitivne i potpuno uspele jer će filmska prezentacija teško uspeti da se nametne viziji koju smo sami čitanjem tih dela stvorili.

U istoriji kulture nailaze periodi kad jedan oblik izražavanja stekne izrazitu i hegemonističku prednost nad svim ostalim, tada on utiče ne samo neposredno na njih nego i na izbor inspirativnog materijala, ponekad u tolikoj meri da se vitalnost rezultata znatno umanji. To važi pre svega za onu savremenu literaturu koja izgleda kao da je stvorena zato da se u film pretvori, ali i za onaj film koji hoće da se nauči na literarnom delu i zanemaruje vernost prema samom sebi uime drugih nedostiznih „istina“.

(T. K.)

PLAMEN

Današnja književnost i mi

„MIT I SVET“ je tema nove ankete u avgustovskom broju praškog časopisa „Plamen“, u kojoj učeštuju Mircea Eliade, Vaclav Černy i Roland Barthes. Od posebnog je interesa esej „Današnja književnost i mit“ univ. prof. dr. V. Černog, jednog od najistaknutijih savremenih čeških književnih kritičara, eseista i istoričara literature (rođen 1905), čija se dinamična, raznolika, samosvesna i prodorana kritička i polemička reč oseća u češkoj književnosti, s prekidima, pune četiri dece, i u kojoj uživa ugled slobodara i borca za političku i stvaralačku slobodu (kao učesnik u antifašističkom pokretu bio u nemačkom zatvoru, potom u doba kulta, ponovo u zatvoru

RINASCITA

Knjiga i film

ČLANAK poznatog književnika Karla Bernarija objavljen u jednom od poslednjih brojeva nedeljnog lista KPI „Rinascita“ nastao je kao posledica razmišljanja o odgovoru na pitanje koje je nekim evropskim piscima postavila redakcija sovjetskog časopisa „Iskusstvo kino“ u vezi sa Moskovskim filmskim festivalom. On zapravo počinje svoje razmišljanje odgovorom na pitanje o vrednosti ekranizacije velikih književnih dela. Povodom najnovijeg „Rata i mira“: je li to prosto i jasno „čitanje“ Tolstoja ili vredna i ozbiljna transpozicija na jezik filma?

(M. I. B.)

„MIT I SVET“ je tema nove ankete u avgustovskom broju praškog časopisa „Plamen“, u kojoj učeštuju Mircea Eliade, Vaclav Černy i Roland Barthes. Od posebnog je interesa esej „Današnja književnost i mit“ univ. prof. dr. V. Černog, jednog od najistaknutijih savremenih čeških književnih kritičara, eseista i istoričara literature (rođen 1905), čija se dinamična, raznolika, samosvesna i prodorana kritička i polemička reč oseća u češkoj književnosti, s prekidima, pune četiri dece, i u kojoj uživa ugled slobodara i borca za političku i stvaralačku slobodu (kao učesnik u antifašističkom pokretu bio u nemačkom zatvoru, potom u doba kulta, ponovo u zatvoru

(M. I. B.)

KNJIŽEVNE NOVINE

GOSPA mi proniši Ljubav, u zeni oka svoga,
sve što pogledom takne, namraćem oplemen tako,
da kada putem prođe, za njom se osvrće svako,
a srce uzdrhti onom kome nazove boga.

Namernik taj se skunji, sav bled od susreta toga,
nad svakim nedostatkom, on se razali kako,
jer porok vlast izgubi, pred njom čistom ko zlato.
Pomožite mi gospo, da čast joj odam s toga!

Blagost jedna bez mere i mirna misao čista,
u srcu začnu se onog s kim gospo ta prozbori,
pa je u zvezde kuje, ko zornjuča da blista.

Šta zbi se onoga časa, kad smeh joj usne razliza,
ko bi to mogao reći, kad slika svest što je stori,
po svemu izuzetna, čudu je samome bliska.

„Vita Nuova“ XXI
Prevela Jugana STOJANOVIC

10

OGNJE MET OB SENI!

Au chien qui fume

PRI PSU, ki kadi,
sem včeraj pokopal ljudico
z nekim zapitim vegetarijancem
in z neko opico, ki govorji.

Pri psu, ki kadi,
sem v noči, daljši od upanja,
srečal zeleno mrvljo
velikih mačjih oči.

In potem sem pri psu, ki kadi,
strašen kot slepec, ki hodi po vrvi,
tri dni rotil izumrle bogove
in objemal grozo noči.

Psi psu, ki kadi,
sem z nekim plačanim revolucionarjem
od žalosti, ker ni svet štirikoten,
prepeval svete laži.

In potem se mi je pri psu, ki kadi,
štrečemu v noč brez teme in svetlobe,
pričakovale tri dni rdeč menih,
sijoč od bele žalosti.

Pri psu, ki kadi,
imajo mačko, ki hodi po rive.
Neki dan se je z njenimi tihimi šapami
vrnila ljubezen k psu, ki kadi.

In zdaj te rotim pri psu, ki kadi,
pri sveti Magdaleni, devici pigaljski,
za usmiljenje twojega telesa,
za milost twoje krvi.

* * *

Za spomin na Pigalle

Z A ROKO me je peljala v solo resnicoljubnosti.
Sledil sem ji vdano kakor k prvemu obhajilu.
Rekel sem ji: mladi ste in lepi.
Odvrnile mi je: stara sem trideset
in moram živeti in delati hitro.
Rad bi vam kupil rože, sem rekel.
Merde, je rekla, daj mi za pivo.
A rože, sem rekel, vam kupim v nedeljo.
V nedeljo, je rekla, ne delam, počivam.

Chérie, je vous aime, mi je ušlo po slovensko.
Tu veux? je dejala. Ime mi je Linda.
In rekel sem še: obožujem vas, Linda.
Pogledala me je, kot bi bil s policije,
pogolnila strah, ki zadrl se je v grlo,
in hitro odšla skozi vrata z naslednjim.
Stal sem pod oknom in mislil jedljaje:
ali se obnosti črn diamant?

Potem sem odšel domov z lažjo.
Z našimi sistemni in arhitekturami.
Z našimi knjigami in kravatami.
Z našimi bikiniji in katedralami.
Z našo lažjo.

* * *

Métro Montparnasse — Bienvenue

L EPENOGE lepenoge lepenoge
prebiram kot vlak, ki je v hitriči švignil
z očmi po gospes z lepimi nogami
in se ustavil, da bi jo videl.
Lepenoje lepenoge lepenoge
mi je pomežknal pijani vrabček,
čiknil na gospo z lepimi nogami,
včipnil v prispičeni nos policaja
in mi zaupal:

Jutri bodo ubili kralja največje zamorske države.
Danes se je sanjalo papežu, da ga peljejo v Sibirijo.
Včeraj sem bil na pogrebu svoje najnovejše tašče
in jutri te povabiti na slavnostno čivkanje
vrabcev in politikov.
Po čivkanju bo velika skupna zabava
v počastitev rojstva zveri učlovečene.

Lepenoje lepenoge lepenoge —
in vlak je odšival v vrabček me je pustil samega,
kakor bi vedel, da moram zdaj misliti
z moždani vlaka v drvečem podzemlju:

o nedostopni devici večnosti, podobni gospes z lepimi nogami,
o čustvenom življenju vrabcev, v katero je treba vpeljati logiko,
o tem brezupnem državljanju, ko prebiramo življenje
kot vlak na postajah zbledele reklame,
o vrabčkovici tašči, o zmenku z lepo gospo s plakata

in o večjem gladu zveri učlovečene.

* * *

Quartier Latin

C RNO dekle roditi črnega sina.
Belo dekle roditi črnega sina.
Po ulicah hodi črni Kristus.
V oltarju kraljuje črna Devica.

Postajali ste črni, vsak dan bolj črni,
ko smo mi postajali beli.
Pošiljali ste nam škofe in nas v šalah učili
belih molitev in hoje po cestah

PRIČA "KNJIŽEVNIH NOVINA"

AUTOMOBIL U dvorištu

Vladimir STOJŠIN

Svaki put kada majka nije bila kod kuće
nastojao sam da pronađem razloge da se uvučem
u Bogićevičku sobu, želeo sam da se sve ponovi,
mlak ružičast polumrak, rasute karte po
stolu, opušći u velikoj staklenoj pepeljari, nje-
no kiselkasto ogromno pazuhu.

Nikada više u životu nisam video osobu koja
može da vam stoji tako blizu. Bila je najlep-
ša žena u toj ulici, u svim ulicama. Imala je
cockasto lice. Usne su joj bile četvrtaste, kapci
su joj bili žuti i isto tako četvrtaste.

Mislim da je upotrebljavala neku mešavinu
rastresite crne boje i boju višnje za usne. Pušila
je i vukla prstom po mom nosu. Opuštala je
usta i posmatrala me. Zavlačio sam se u jedan
sobičak na tavanu i beskraino dugo plakao.

Onaj oficir je dolazio kod Bogićevičke uvek
u isto vreme, peo se stepeništem, kucao na vratu,
ulazio. Znao sam tačno kada će doći i kada
otići iz njenog stana. Kada je majka odlazila
na posao zavlačio sam se ispod Bogićevičkog
stepeništa. Mislim da sam jedan dobar deo rata
proveo ispod njenog stepeništa.

Plašili smo se da će odvuci naš slupani
automobil. Verovali smo, postoji vlasnik automobila i on će se pojavit dok mi nismo u dvorištu,
odneće ga i prodati.

Majci su javili da je otac pobegao iz zarobljeništva.

— Otpustiće me sa posla ako čuju da je
pobegao.

Majka je bila bleda, izgledala je kao slike
na zidovima, kao da je načinjena od gipsa, na-
lepljeno lice sa koga se ljušti kora, ono se ra-
spada, kao slike po zidovima, nestaje, maska od
skorelog blata, kreča, boje koja se pretvara u
lijuturu sa koje se svakoga dana otkida po je-
dan list.

Oca su uhvatili i majku nisu otpustili sa
posla.

Bogićevička je ponekad izlazila uveče. Bilo
je mračno na stepeništu. Haljina joj se motala
oko nogu. Izvlačio sam se ispod stepeništa i išao
za njom. Išla je u kino ili kod svojih prijatelji-
ca.

Bogićevička je dovolila u kuću pokisle pse,
prodavce ptica, islužene glumice, krpe koje će
nositi u nekim ulogama, reditelje, propale poli-
ticare ali je u svemu tome bilo nečega što ja
nisam razumevalo, što se ne može razumeti.

— Vi se pitate da li taj rat pripada svima.

nam nenamenjenih belih mest.
Rekli ste nam, da moramo umreti
z belimi srci, če hočemo priti
k belemu bogu v belo pokrajino,
kjer so domovi bliskov in zvezd.

In prosili smo črne bogove očetov
za črno Devico in črneg Kristusa,
ki bo razumel črno molitev
za modri veter.

Zdaj luščimo v beli deželi semena
velike sončne melone.
In belo dekle roditi črnegina,
in črno dekle roditi črnegina,
in vsi, ki rodijo črne sinove,
molijo črneg Kristusa,
ki stopa pred nami po asfaltini puščavi
in nas vsak dan nahranji.
s peternimi hlebi lakote
in z dvema ribama žeje po soncu,
ki je edino ostalo belo.

* * *

Le 20e anniversaire

A NCIENS combattants prodajajo srečke
za veliki dan obletnice zmage.
Bliza se velika pomladna loterija.
Nihče ne more zadeti manj kakor tisoč.
Bliza se dvajseta obletnica upanja
s širiperesno srečko za žalostne.

Milostno sije aprilsko sonce
v detelj s sreček ancien combattants
in v upanje, ki se v njej pase kot ovcu.
Včeraj sem kupil za tri franke upanja
ki bo minilo prihodnjo sredo.
V četrtek kupujem novo upanje
in nikar ne bom ga zadnjič kupili.

Nihče ne more zadeti manj kakor tisoč.
Tako bom vsi podobni princesti,
ki se bo jutri poročila z brivecem.
Princesti Moniki, ki jo ponujajo
mimočimanci ancien combattants.
Princesti velike pomladne loterije.

Pesnik iz Semiča, kjer ni več princesti,
sanja o tisočih frankih in Moniki,
in neslično se v njegovo popoldansko liriko
mešajo strgani čevlj bojevnikov
in sonce — zlatnik s podobo princese.

Anciens combattants, o ancien combattants!
Malce smo stari, ancien combattants.
Malce nerabni, ancien combattants.
Malo naglušni, ancien combattants.
In mnogim na poti, mes chers combattants.
Pariz, spomladi 1964.

Sa njenog kombinezona, ispod leve slabine,
visila je ocepljena krpica. Ta krpica me je mučila
danima. Uvlača la se u moj san. Predveč
kada je majka palila lampu in rizičasta zgodinja
va svetlost se raspalila po prozoru ja sam na za-
ljaljanim zavesama video kripicu, podertoju
ispod Bogićevičke slabine. Pat' sam. Bio sam
bolestan. Majka je uzimala moj glavu u ruke i
dugo posmatrala moje lice. Oči su mi upale i
usta posivila. Majka je plakala zbog oca, zbog
rata, pritisivala toplim šakama moje kapke.

Mislio sam, zašto je majka ružna?

Želeo sam da se vrati u Bogićevičkinu
sobu.

— Rat neče da se završi, neke stvari nikad
neće moći da se završe — govorila je majka.

Onaj oficir je redovno dolazio kod Bogićevičke. Znali smo tačno kada će izći iz nje
sobe. Jedne večeri namazali smo sapunom ne-
koliko stepenika. Mislišmo: on će naići, skliznuće, napraviće lupu kada padne; ja sam mislio:
Bogićevička će to čuti, izći će u hodnik, on će
izgledati smešan. Znali smo, sapun će se osu-
šiti i čak ni on više neće razumeti kako se do-
godilo da padne.

Culi smo Bogićevičkina vrata, špat, nje-
govе korake niz stepen'šte, onda jedan čudan
zvuk, lak uživ, razbežali smo se kao što smo se
dogovorili.

On je skliznuo niz stepenike i udario bra-
dom i slepočnicom o gvozdenu ogradi. Mandrino
kaže da je sigurno b'o na mestu mrtav.

Danima su pričali o tome.

— Tako mu i treba — govorio je Laletov
otac.

Mandrino je držao novine u ruci. Objav-
ljena je kratka vest o tome.

Samo je Bogićevička pšakala. Njeno lice se
razvila u t'h i dug plač.

I kasnije, mnogo godina posle rata, kada
sam se sečao onog automobila, Bogićevičke,
oficira i ostalog — osečao sam izvesni grizu-
sveti zborg događaja sa stepenistem.

Vladimir V. PREDIĆ

Septembar

Majci

NE, to ne može biti,
šume su posrnule pod kuršumima zvezda.
Blizu smo, al još nije vreme.
Znam: korak po korak,
možda još metar,
i na pragove će pasti lišće — breme,
ne zemaljsko — sveto.
Ali verujem još nam nije sve oteto.
Još neće,
ko klin u drovo vlažno, tamno,
uroniti ptice u nebo pomamno.
Nežna jata,
sad pogled ih traži svakog sata.
Blizu smo, al još ne daje
na pola kopija da svetlost spuste.
Pričekajte!

Još tren bićemo na udaru leta

trave guste,

a onda nek nas puste, razbacane,

kiša izrešeta.

DOBRO JUTRO ZASPALOM OKU

Biti u tvom zaspalom oku
Mudri drvošča
Zaglušnu šumu
Zvezdom što obara
Biti u tvom zaspalom oku
Dobro jutro
Ne prilazi oblaku
Grimizu vrtu
Furpuru školjke
Zemlji što luta
Dobro jutro
Meni se okreni
Pruži mi ruku
Danas
I
Sutra
Dobro jutro
Tvom zaspalom oku
Pustoš se razvejava
Zemlja još luta

tribina • tribina • tribina • tribina • tribina • tribina • tribina

DESET TEZA O UMETNOSTI U SVETU TEHNIKE

Nastavak na 8. strani

Ijava industrijski sistem i da je ona, u isti mrah, sama određena tim sistemom. Tehnika u moderno doba nije puka primena prirodne nauke, već je i sama prirodna nauka potpuno tehnizirana. Ako je ljudski svet uposte veštacki, moderni tehničko-industrijski svet se doživljava tako kao da nas odvaja i otuduje od prave stvarnosti.

Time se otvaraju dva osnovna problema, zajednička savremenoj filozofiji i umetnosti, problem stvarnosti i problem otudenja.

Ako se između nas i prave stvarnosti utiče veštacki svet moderne tehnike, onda filozofska kritika epohe mora najpre odrediti novi pojam stvarnosti koji je formiran u modernom naučno-filosofskom mišljenju. Ali ta ista stvarnost predstavlja i centralni problem svih, ma koliko inače divergentnih, pravaca moderne umetnosti. Današnja borba oko prave suštine umetnosti predstavlja tako borbu oko prve suštine stvarnosti.

Koji je, dakle, taj novi pojam stvarnosti? Današnje naučno istraživanje prodrlo je u području, u kojima nije moguće odavanje posmatranog objekta od posmatrajućeg subjekta, objektivnog zbijanja od procesa posmatranja, kojim se shvata to zbijanje, naše delatnosti od odgovarajuće predmetnosti. Subjekt se odre-

duje u samom procesu posmatranja, kao što se i objekt određuje u tom istom istraživačkom procesu. Stvarnost naučnog istraživanja tako postaje nerazlučiva veza subjekta i objekta. Ideja o tome bila je već jasno formulisana u nemackom idealizmu ali, metafizički fundirana, izgubila je pravu efikasnost (W. Schulz).

Taj proces u kome se tek određuju subjekt i objekt ima u suštini sve oznake eksperimentalnog „susreta“ subjekta i objekta, pod uslovom da se eksperiment ne shvati kao metoda posebno-naučnog istraživanja, već kao jedna antropološki važna situacija (C. Fr. v. Weizsäcker).

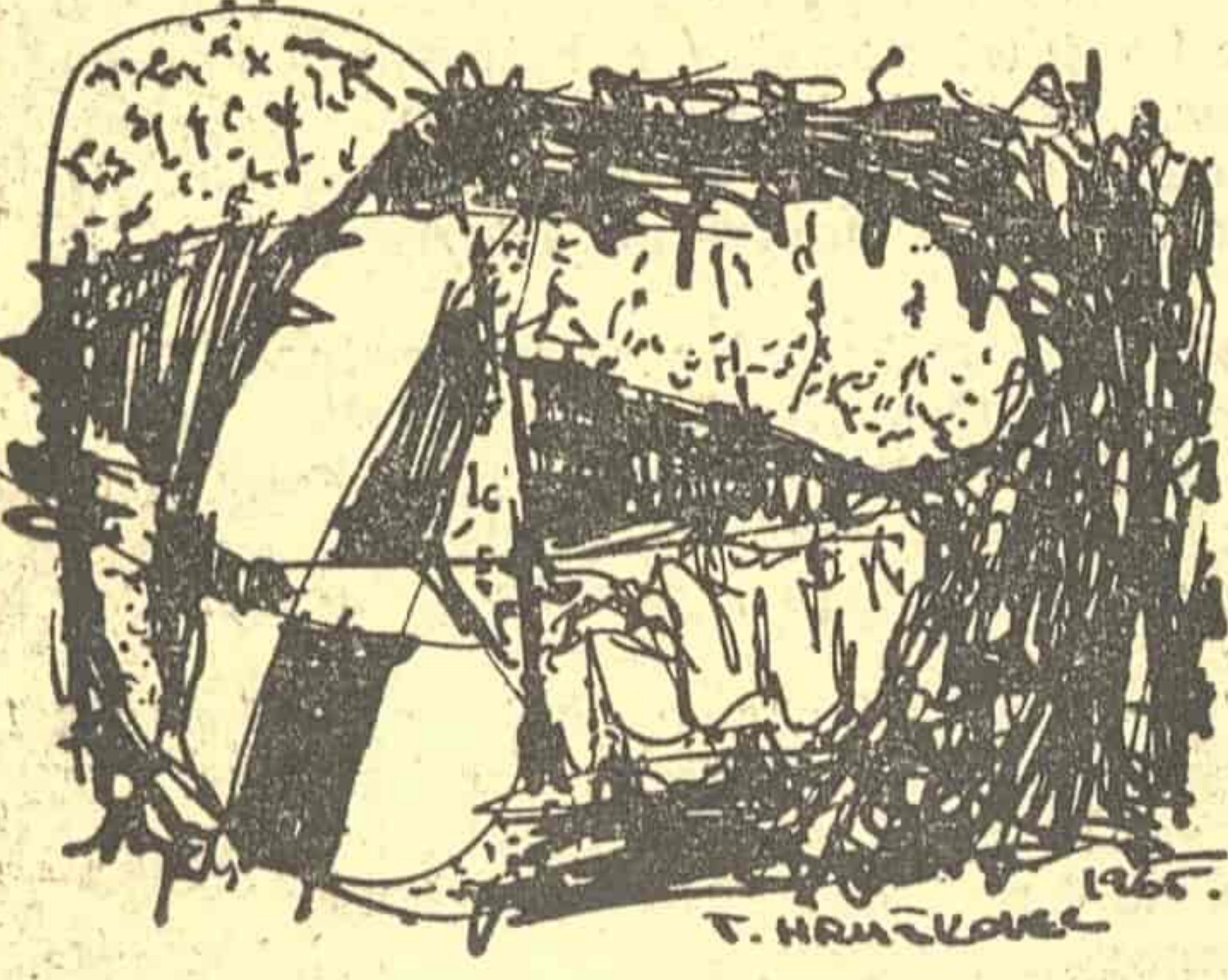
Ovakvo određena stvarnost postaje važna i za modernu umetnost: prava stvarnost ne predstavlja više ni pouzdani kosmos vidljivih i dohvatljivih stvari, kao puka čulna realnost, ni daleki svet ideja, prauzora i idealna. Apstraktna i bespredmetna, moderna umetnost se ne uđavlja od stvarnosti: ona može prikazati razstavljanje (Entwirklichung) površne stvarnosti i to ne samo kao puki odraz nekog realnog zbijanja, već radi dublike stvarnosti i radi stvarnosti dubine (W. Weischel). Tako se umetnik i naučnik u heurističkom momentu približavaju jedan drugom, nalazeći se u formalno sličnoj eksperimentalnoj situaciji, u procesu (posmatranja, mišljenja i delanja) u kome se tek određuju subjekt i objekt.

Pojave otudenja u savremenom tehničko-industrijskom svetu mogu se ovde odrediti iz pojma prave stvarnosti: ukoliko nam veštacki svet tehnike pokriva pravu stvarnost, mi živimo u jednom otudenu svetu. Treba promisliti pojavu tehnizma kao jednu važnu formu otudenja savremenog čoveka: tehnika više nije sredstvo kulturnog života, već svrha; izraz i izvor čovekove moći, tehnika postaje izvor njebove totalne nemoći.

Moderna umetnost može i sama biti tehnizirana i postati odraz otudene sveta tehnike; ali to ne leži u suštini same moderne umetnosti, koja je u stanju da otkrije pravu stvarnost i doprinese razotudenju današnjeg čovečanstva.

Milan Damnjanović

kritika • kritika • kritika • kritika • kritika • kritika • kritika •

OTADŽBINSKE POEME

MILOŠA CRNJANSKOG

Nastavak sa 3. strane

Crnjanski svedoči da se u jednom trenutku počeo da „gadi literature“ i da se, zgaden, upita: „Čemu to?“ Evo nas na pragu posebnog otkrića, koje, po običaju, ne mora biti novo. Tek s pitanjem čemu umetnost — otpočinje pesnikova borba za pesmu, za treću realnost. I tom prilikom ne radi se ni o čemu „s onu stranu“; radi se o prisilnom aktu samopotrđivanja svesti u čovetu.

IV

Jedino tragično u univerzumu jeste čovek. Ali postoji nešto još tragičnije. Ono se, razumljivo, nalazi u čoveku i zove se — čoveštvo. Miloš Crnjanski je pesnik tragedije čoveštva. Do bala je opak posrtaj svesnog tela, ali je još bolniji i opakiji posrtaj čoveštva u čoveku. Pesma je odgovor na taj posrtaj, njegova koncepcija.

Zivot nema mnogo objektivnih ispoljavanja. Najčešći i dominantan jesu — „tupa patnja i sirotinja“, komedijasanja cinizma i orgijanja zaraznih strahota i gadosti. Onaj ko oštvo, osetljivo i osećajno doživljava čoveka i njegovog istorijskog nema, zbog toga, mnogo nade za spas u svojim neminočnim brodolomima. Pogotovo, ako još nosi u sebi nešto više od obične hrabrosti i otvorenosti i ako mu je želja da vrati život javi.

Poraz i krah kao da su čekali i ovog pesnika. Misao o muzičkoj frazi „A prah, sve je prah...“ sreće se, snažno naglašena, i u „Stražilovo“ i u „Lamentu“. Odavde, iz ovog straha, kao most, niču, potom, iluzije i samoborna čiji je zadatak da, eventualno, pripreme nadu: „Mesto ambicija društvenih, samocene, jedna nova ljubav za sverm i život.“ „Ono Aristotelo: kad smo budni imamo svi isti svet, a kad sanjamo svaki svoj!“ „Osloboden sam veza, zakona ljubavi!“. „Zaista, zrak sam samo?“ „Na Itaki će da se udari u sasvim druge žice“. Sve ovo, doslovno shvaćeno, ne biva presudno za pesnika. Može se razumeti kao slovo većne težnje svih umetnika da budu apsolutno lišeni boja, jer ga previše imaju. Biti zrak — znači nositi biće u sebi (ne obratno: biti u biću, okovan i nime). Tim pre ova kosmička, insitiranja nisu presudna, što je jasno da postoji veliki jaz između zemaljskih pooranih njiva i sredenih nebesa, a još veći između našom rukom razorenih gradova i grobova i kosmičkog bezvremena koje vapi za osmišljenjem. I sam pojam Itake, nove pesme na njoj, uzet statično, može biti na ivici obmane. Na Itaki — može značiti: kad se sve smiri, kad se svi izgi-

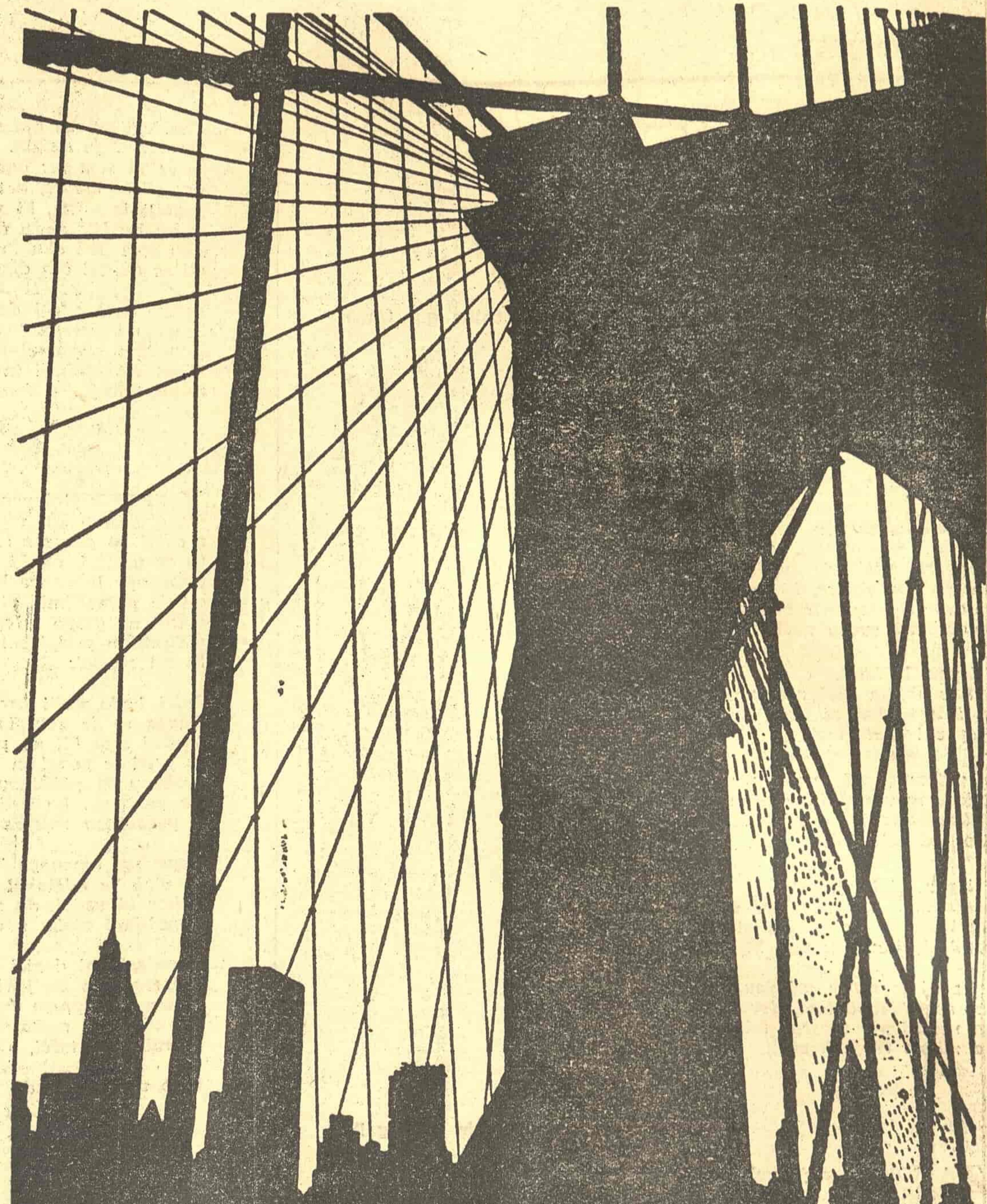
nuli s pažnjom pokopaju i kad se svi zalutali i zabludeći skraste uz suknje, plugove, strugove i pisaće stolove. Ali Odisej je, po proročanstvu, okončao svoj život u nekom dalekom neotkrivenom predelu, na jetkim žalovima nepoznatog okeana. Crnjanski, dakle, nije mislio na Itaku kao na „miran kutak“ i „blaženo utočište“; ne na Itaku koja je mir, već na Itaku koja je nemir, i na novu žicu koja mora biti nov i zvuk novog nemira. Verujući, možda, da, u konačnoj perspektivi, javlja: „Ne bojte se, setite se večnosti, sve je dobro, nema greha, nema zakona, nema jave, gledajte u nebesa...“ — on je javlja (i javlja) nešto drugo, nešto potrebitije od večnosti. Šta?

„Tvrdimo, fanatično, — kaže programski, — da postoje nove vrednosti, koje poezija, oduvek pre nego život, nalazi!“ Za razumevanje Crnjanskog i njegove veličine — ova rečenica, njen drugi deo, postaje presudna. Ona tumači — da, iz pesme stoji otkriće (i da ne biva obratno), da je pesma primorana: ona je hitac, već gotov pogodak; ona je vazduh i svetlost preko brda i dolina nove, neotkrivene, još mrtve planete. A pesnik? Njegova sudbina je da diže iz praha i pepela, da bude razočaranje koje snaži i očajanje koje budi nadu. Otud, kod Crnjanskog mnogo za povedenog načina. Cela njegova poezija, celo njegovo delo jeste jedan jedinstven zapovedni način. Tačko što nije ni slučaj, ni kapric. Za pesnika, i dići i obořiti glavu znači jedno isto — visine. „Bio sam na kraju sveta; mesto života, videh jednu blagu, beskrajnu, zelenu svetlost“. Na nama je da otkrijemo kakvu je to „blagu, beskrajnu, zelenu svetlost“ video pesnik. Da poverujemo da života nema, da prihvativamo, umesto života, ono što nam pesma nudi: zelenu svetlost, cvet trešnje, sneg Urala, vir Dunava. I, tako, da otkrijemo da nam je život, kojeg nema, kojeg nije bilo, vraćen, darovan. Da otkrijemo moć koja nas može učiniti hrabrim, i suprotstaviti našoj dosadnoj i zloj sudsini.

V

U četvrtom pismu iz Pariza Crnjanski saopštava Zatklinov teoriju: „da (se) sve svede na čiste, osnovne oblike“. Saopštava, time, i svoj stavaralački san. Ali šta je to — čisto, šta je to — osnovno?

Pišući „Serbiu“, pesnik je imao pred očima, pored rovova i grobova, neku veliku reku (Sava, Dunav), neku široku, moćnu i mirnu vodu, koja sve hrani i sve sahrani, koja sve obasja i sve ugasi, vodu koja nosi i odnosi (radanje i pogibije, zanose i mržnje, cvetanja i oluje). Pa je i ova poema takva. Kad u njen talas padne sen-

MODERNA UMETNOST MOZE BITI TEHNIZIRANA ALI TO NE LEZI U NJENOJ SUŠTINI

ka proleća i nežnosti — ona zaromoni, zatreperi, zamiriše. Kad joj dno potresu kovitaci, na jezde i razaranja — ona jekne, pomeri prvac, razlije se, potopi grmljavom osude i prokletstva.

„Lament nad Beogradom“ imao je za obrazac egipatsku i hebrejsku himnu. U pustinji, sami na svetu, stoe jedan čovek i jedan hram. Senka prvog sve je manja, senka drugog sve veća. Prvog čeka pretvaranje u pesak, drugi počiva na pesku. I čovek moli kameno zdjane, gordo i spokojno, da ne zaboravi njegovu nesreću, da njegovu patnju zapamtii kao jednu od svojih fresaka. Zato su, kao gromade i blokovi, ovi stihovi građeni, naizmenično, od reči koje podrazumevaju kamen i zemlju, odnosno damar i bol živog tela.

Poem „Stražilovo“ doživljavam kao katedralu (s raskošnim nizom stubova, svodova, lukova, rozeta i vitraža), u kojoj glasno, zvonko i kristalno, otmeno, ne bučno i gromok, hor mladića peva svoju tugu i svoju snagu.

Pa, ipak, nije to bitno. Ima u ovim (otadžbinskim) poemama nečega drugog, ne strukturalno-formalnog, što ih čini velikim tvorevinama, duhovnim teokvinama.

One su sebe potpuno ispunile jednim sazrevanjem, nužnošću koju pozajme samo umetnost. Ta nužnost zahteva ljubav veću od one koju pružaju čula, mudrost vecu od one koju pruža mozak i spokojstvo veće od onog koje pruža duša. Biti bolan, biti nemilosrdan, biti neminovan. Samo je tako moguće biti neophodan u ovom vremenu kad se, izgleda, i bez života može.

A. Biti bolan.

„Studen bol prve nepravde, lažni žig sramote, i prvo poniranje, kikotom je opaklo, ali tek kad ljubav snagu i volju mi ote, sve je, iznemoglo, u nepovrat, oteklo.“

(„Serbia“)

Otadžbina nisu groblja vojnika, poređana „u ime pravde i slobode“, već oni koji ih se sećaju. Otadžbina je ono čega se sećamo i kako se sećamo, na kraju — zašto se sećamo. Otadžbina je ono što tražimo i što hoćemo. A to je i sam ostali svet. Posle svih patnji i užasa, posle milenijumskog orgijanja zla, posle tolilikih mrcvarenja i masakriranja, čovečanstvo ne zaslužuje sreću. Čovek ne bi trebao (i da može) da bude srećan. Biti zauvek nesrećan — to je najviši etički dug svim mučenicima, a svi su, uglavnom, bili mučenici.

B. Biti nemilosrdan.

„... To više i nismo mi, život, a ni zvezde, nego neka čudovišta, polipi, delfini, što se tumbaraju preko nas, i plove, i jezde, i urlju: „Prah, pepeo, smrt je to!...“

... U Tebi jedan orač peva, i u zimsko doba, prelivši krv, kao vino, u novi meh.“

(„Lament“)

Kroz Pakao, kao i Dante, Crnjanski ima svoje vodiče: „Nemilosrdni svud izazivaju moj zadivljeni osmeh, i oni u Rusiji, i oni u Irskoj“. A zatim, ima li ičeg nemilosrdnjeg od grada koji

je na svojim bedemima, ulicama i stubovima video hiljadu i milione ljudskih i miljlardi životinskih smrти, i ostao, na kraju svih krajeva, netaknut i trajan, za malo pa isti. Njegova potroka je — ne biti poražen. Ne otkad vremena trogloditstva i mastodonstva, svinja i hijena. Ne biti pregažen ni od kakvog vremena. Iako naši životi i borbe još uvek ne vrede mnogo, još uvek stoje na granici nicens, jer ne možemo da ostvarimo ono što želimo: da pomirimo ideal i stvarnost, bar u privdu.

C. Biti neminovan.

„A kad utopim čun Mesečev, od srebra, u novo more jutra i u trave, sednem na oblak, pa gledam svetlosti, što se po nebu, iz moje strasti jave.“

(„Stražilovo“)

Slaveči zavičaj i rodno tle, Crnjanski nas poziva da podemo dajte. On nije nikako linearan, ni naivan pesnik, pa da ubedi sebe, i pesmu, kako se konačni smisao svega (i preživljjenog i nedozivljivenog, i usvojenog i odbačenog) može naći u jednom voljenom predelu, gradu ili zemlji. Svakako, drugi su i drukčiji putevi. Ovi svetovi u kojima smo baćeni i gurnuti, tesni su, nedovoljni i besmisleni. Pesnik će, u budućnosti, recitirje od svake istorije, biti potvrda ovog vremena-nevremena, kad su nedostatak duševnosti jednih — drugi plačali krvljaju i ludilom. Jer, traju neuklonjive činjenice: „Nisu ustalom slike bitaka koje su najistražnije u uspomeni, nego uspomene životinske patnje, trogloditskog života koji smo vodili“. Ovo je pisnikovo galicijsko iskustvo, dakle iskustvo svih ratnika sa svim bojnim polja. Ono otkriva: kad bi moglo — što više bitaka, što to manje patnji — čovečanstvo bi bilo spaseno. Otud, Crnjansko ili ili (počastljivo u značenju konsekventno pobunjene svesti): „... Ili nam život nešto novo nosi, a duša nam znači jedan stepen više (...) il nek i nas, i pesme, i Itaku, i sve, davo nosi.“ — predstavlja iskustvo koje se više ne može ignorisati. Celim svojim bicem Crnjanski govorí dalje se ovako, opasno i nečovečno, zaista ne sme. Sa životom ili se treba, kao s mučiteljem, obraćati, ili ga, kao blagonakloni slučaj, treba iskoristiti za sreću i lepotu. Sredine nema. Istorija nas je dosta uspavljivala i obmanjivala.

VI

Kod najvećih ruskih pesnika postoji jedan poseban pesnički izraz, jedan naročit stil, naročiti tvorački čin. Kod Ljermontova: „Выхожу один я на дорогу...“, kod Bloka: „Выхожу я в путь, открытым взором“. „Излазим на путь“. Takvog čina u našoj književnosti nema. Kao da su nam prostori nemaglovi, podočni i jašni i kao da je nalaženje izlaza — lako. Tako, na prvi pogled. Ali Crnjanski je našao adekvatnu sliku za naše mlađe sudsbine: „Lutam još vitak..“ I pokazao da su, naprotiv, naši prostori tmurni, beskončno bolni i neuhatljivo laverintški, i da se, još uvek, i dalje, nikako ne dadu okončati (nađenim) putem. Lutati, tragati i biti jak — to je sve. Blaženstvo putokaza privilegija puta — nije naša (pesnička) sudsina.

Dragoljub S. Ignjatović